

Dansk Militærhistorisk Selskab

Chakoten

Juni 2020 | 75. årgang nr. 2

Hans Chr. Wolter har været medlem af Selskabet i mere end 50 år og præsident i 25 år, og sideløbende har han skrevet bøger og artikler og fremstillet figurer. Et portræt af militærhistorikeren og foreningsmanden

Af Ole Thureholm
Foto: Finn Hillmose

Elefanten i rummet

Hvis man vil skrive Napoleonstidens historie, så er det svært at komme uden om Napoleon. Hvis nogen engang vil skrive Chakoten – Dansk Militærhistorisk Selskabs historie, så vil det være svært at komme uden om Hans Christian Wolter (HCW).

HCW blev medlem i 1969, og han har derfor været medlem i mere end 50 år. Og det er ikke småting, han har præsteret i den tid.

I 1985 udkom Den danske hærs uniformering. En annoteret bibliografi og en nøgle til offentlige samlinger.

I 1992 skrev han Den Danske Hær

i Napoleonstiden 1801-1814 sammen med vores tidligere præsident Helge Scheunchen, Ole L. Frantzen (direktør for Tøjhusmuseet), og vores nuværende æresmedlem Christian Würgler Hansen. Endnu et medlem af Chakoten, Jens Bertram Clausen, bidrog med kort og våbentegninger til bogen.

I 1997-98 udarbejdede han et arbejds-hæfte med titlen Den Danske Treårskrig 1848-1850. Det var et A4 ringbind spækket med informationer om perioden til brug for de medlemmer, der ville markere 150 året for Treårskrigens begyndelse.

Og så har HCW skrevet mange artikler

til Selskabets tidsskrift gennem årene. Ikke mindst var han medforfatter sammen med Jørgen Koefoed Larsen på den store artikelserie på engelsk om den dansk-norske hær i Napoleonstiden, som også er tilgængelig på vores hjemmeside. Sammen med Alan Perrys figurer er artiklerne med til at skabe interesse for den dansk-norske hær i andre lande.

Som medlem af Chakotens bestyrelse var det HCW, der så muligheden for at få HKH Prins Joachim som protektor for Selskabet. Og takket være hans kendskab til, hvordan man skal kommunikere med hoffet, så lykkedes

det i 1995 at få Prinsen som protektor. Dette var en officiel anerkendelse af Selskabet, og har desuden givet mulighed for fondsstøtte til udgivelser.

HCW har også påtaget sig store opgaver i bestyrelsen. Han var vicepræsident fra 1993 og til 1995, hvor han blev valgt til præsident, og samtidig var han redaktør af tidsskriftet i 1994 og 1995.

Som præsident har HCW videreført den venlige og imødekomende måde, hvormed både medlemmer og ikke-medlemmer bliver mødt, som jeg også husker Tommy Claudius for (præsident fra 1967-1987).

Selskabet har under HCW fået styrket den militærhistoriske del, uden at interessen for figurer blandt Chakotens medlemmer er blevet tilside-sat. Og ikke mindst den danske del af militærhistorien er blevet vægtet, selvom HCW også interesserer sig for det britiske imperiums militær. Det skyldes måske, at HCW både er en habil militærhistoriker og en udmærket figurfremstiller og figurbemaler. Han mestrer både at male de store 54 mm og de små 28 mm figurer.

Jeg husker de ikke-ideelle forhold i Tøjhusmuseets foredragssal, hvor foredrag og figursnak konkurrerede om at få ørenlyd samtidigt. I dag er der i Rødovregaard fin mulighed for at tale om figurer i en time før foredraget, og snakken kan fortsætte efter foredraget over et stykke smørrebrød. En langt bedre løsning.

The Elephant in the Room er det åbenlyse, som ingen taler om. Det åbenlyse her er, at HCW har været til umådelig gavn for Selskabet og for den danske militærhistorie. Nu vover jeg at nævne det.

Eller måske er det de elefanter, som HCW har støbt og malet til at trække sine britiske kanoner gennem Victoriatidens Britiske Imperium, der er det åbenlyse? De fylder godt i rummet, når han viser dem frem.

Under alle omstændigheder kan vi heldigvis stadig trække på hans viden fremover, medens han nyder sit velfortjente otium uden for bestyrelsen.

Chakoten

INDHOLD

- 2** *Ole Thureholm:*
Elefanten i rummet:
Om Hans Chr. Wolter.
- 4** *Jens Kristian Boll:*
Det er i hovedet, tænd
nålen skal sidde.
Den Preussisk-østrigske
Krig 1866.
- 14** *Niels Jensen:*
Slaget om Tanga i
Østafrika 1914
- 17** *Nye bøger:*
Regan Vest.
Demokratiets sidste
bastion og Sidste nyt
fra Berlin
- 18** *Hans Chr. Wolter:*
Danske uniformer i
Trankebar 1791.
- 22** *Jørgen Flintholm:*
Sønderjyderne og
Den store krig
1914-1918.
- 24** *Siden sidst.*
Stor interesse for
Warszawa-pagtens
angrebsplaner
- 25** *Claus Allan Anderson:*
Kend din figur.
- 26** Fyns Militærhistoriske
Museum får nye rammer.
- 26** Mødekalender 2020.
- 28** *Ny bog:*
DC-3'eren fra Roskilde –
og alle de andre.

Forsidebilledet viser et møde mellem preussiske og østrigske officerer 1869.

Maleri af Christian Sell.
Læs mere side 4.

Af Jens Kristian Boll

Det er i hovedet, tændnålen skal sidde

Forbundsproblemer

Da Bismarck, Moltke og Von Roon i 1866 forberedte det militære opgør mod Østrig og Det Tyske Forbund, vidste de, at de måtte fremtvinge en klar militær afgørelse, inden Østrig nåede at mobilisere sit fulde militære potentiale, og inden de øvrige stormagter pressede krigens parter til at søge en afgørelse ved forhandlingsbordet. Her kunne det blive fatalt, hvis Det Tyske Forbund nåede at åbne en anden front, så Preussen måtte splitte sine styrker. Den største fare for sådan et scenarie lå deri, at Preussen var delt i det egentlige Preussen (Østpreussen og Berlin) og Vestpreussen i form af Westfalen og Rhinprovinserne med byer som Düsseldorf, Köln, Minden og Trier, og de to dele var adskilt fra hinanden af kongedømmet Hannover og hertugdømmerne Braunschweig og Hessen-Kassel.

Invaderede Det Tyske Forbund i form af kongerigerne Bayern, Sachsen og Württemberg Vestpreussen, da måtte Preussen enten sende forstærkninger eller acceptere en omend midlertidig

besættelse af preussisk territorium med de følger, det ville få for kammoralen og opbakningen til krigen. Hverken Hannover, Braunschweig eller Hessen-Kassel havde grund til at elske Preussen, og såfremt de gik aktivt ind på Det Tyske Forbunds side, var Vestpreussen omringet.

Vi vil i denne artikel se, hvordan Moltke med sin plan vendte spillet. Kunne en anden front true Preussen, da var Østrig heller ikke usårlig. Kejserriget havde et hængeparti med det nyligt opståede kongerige Italien, der hellere end gerne ville annektere Venezia og Venezias gamle besiddelser langs Adriaterhavet. Derimod mente Bismarck ikke, at situationen var så desperat, at han havde brug for hjælp for enhver pris, så et dansk tilbud om militær og politisk støtte til gengæld for Nordslesvig blev afvist med en bemærkning om, at danskerne igen overvurderede værdien af deres evner og formåen.

Da Bismarck 20/12 1863 overraskede den danske regering ved at meddele, at Danmark med Novemberforfatningen

brød Londontraktaten, hvorfor Preussen som garant for traktaten måtte gå i krig mod Danmark, skyldtes det hverken sympati for de tysktalende i Slesvig eller for Friedrich af Augustenborg, der betragtede sig som retmæssig hertug over Schleswig-Holstein under navn af Friedrich VIII.

Derimod ville en anneksion af hertugdømmerne give Preussen havne og territorium til at anlægge en kanal mellem Nordsøen og Østersøen, ligesom kontrollen over hertugdømmerne ville give Preussen strategiske fordele i Nordtyskland. Krigen mod Danmark i 1864 og spillet om hertugdømmernes senere skæbne gav Bismarck mulighed for at sende Det Tyske Forbund ud på et sidespor og provokere det og Østrig til krigen i 1866, som betød enden på Det Tyske Forbund og sikrede Preussen førerstillingen. Det Tyske Forbund bestod af en løs alliance af 39 selvstændige stater spændende fra sværvægterne Østrig og Preussen over mellemvægterne kongerigerne Han-

En af de glemte fronter i Den Preussisk-østrigske Krig er Slaget ved Langensalza 27. juni 1866

nover, Bayern, Sachsen og Württemberg og en mængde kurfyrstendømmer, storhertugdømmer og hertugdømmer og fristæder.

Militært set gav von Roons hærreformer Preussen en fordel i krigens første dage, da landet hurtigst kunne mobilisere. I Preussen skulle hjemsendt mandskab, der nu stod i landstormen, give møde og blive udrustet ved lokale depoter i deres egen hjemegn, ligesom hæren havde uddannet rigeligt med befalingsmænd, så hæren straks var funktionsduelig. Østrig og flere af forbundets øvrige medlemmer fulgte derimod det princip, at de mobiliserede skulle give møde ved centrale tøjhuse, der ofte lå langt fra deres hjemby. Man havde dårlige erfaringer med, at tidligere soldater under oprør havde stormet lokale tøjhuse, bemægtiget sig våben og udstyr og anvendt våbnene mod regeringen.

Det preussiske princip betød, at general Vogel von Falckenstein (1797-1885) i Vestpreussen ikke alene havde sine gar-

nisonstropper, men ved krigsudbruddet kunne genindkalde og operere med en hovedhær på 28.000 mand og dertil stille et ekstrakorps under general von Beyer på 18.000 mand på benene, længe inden hans potentielle hovedmodstander den 8. Forbundsarmé af tropper fra Bayern, Baden og Württemberg var kampklar.

Nobody enslaves himself out of gratitude anymore

I 1864 kørte Bismarck og hans diplomater effektivt Det Tyske Forbund ud på et sidespor. Bismarck overtalte forbundet til, at krigen mod traktatbryderen Danmark skulle føres af Preussen og Østrig, da de var garanter for den brudte Londontraktat, som Det Tyske Forbund ikke havde skrevet under på. Forbundet sendte ganske vist observationstropper fra Hannover til Rendsborg, men de eneste kamphandlinger, de tog del i, var håndgemæng med preussiske tropper, når hannoveranerne tog lokalbefolkningens parti mod de til tider for selvbevidste preussere.

Bismarck benyttede skærmydslerne

Den 27. juni angreb den preussiske fortrop den hannoveranske hær kommanderet af kong Georg V ved Langensalza, 30 km nordvest for Erfurt. Preusserne blev slået tilbage med mere end 2.000 tab. Men da Vogel von Falkenstein bragte resten af sine 50.000 tropper frem, overgav de stærkt undertallige hannoveranere sig to dage senere.

til at kræve forbundstropperne trukket tilbage, og forbundet stak piben ind, idet kong Georg af Hannover dog modtog sin hær med hyldest for de bedrifter, den uden tvivl havde udført, om ej preusserne var gået i vejen. Fredsslutningen i Wien blev en skuffelse for forbundet, da Christian IX ikke overdrog sine rettigheder på hertugdømmerne til forbundet, men til Preussen og Østrig, selv om vrede slesvig-holstenere, der anede skriften på væggen, spurgte, hvilke rettigheder Christian IX egentlig havde haft i deres land?

Østrig og Preussen beholdt tropper i hertugdømmerne, hvor Preussen tiltog sig mere og mere magt og ignorerede ▶

Det er i hovedet, tændnålen skal sidde

henstillinger om at indsætte Friedrich VIII som hertug af et selvstændigt Schleswig-Holstein. 1865 blev forholdene så brogede, at Preussen og Østrig med Gastein-traktaten enedes om at adskille besættelsestropperne, således at preusserne overtog ansvaret for Schleswig med general Manteuffel (1809-1885) som guvernør, mens østrigerne holdt sig til Holstein, som styredes af general Gablenz.

Samtidig bearbejdede Bismarck folkestemningen, så preusserne blev så skuffede over slesvig-holstenerens mere og mere udtalte utaknemmelighed mod deres tapre befriere, at den preussiske befolkning snart delte sig i to grupper, hvor de mest vidtgående mente, man burde indlemme Schleswig-Holstein i Preussen her og nu, mens det mere besindige flertal fandt, man dog burde afholde en folkeafstemning, så de kunne sige pænt ja tak, inden man alligevel indlemmede dem.

Det tyske Forbund forstod, at dets fremtid stod og faldt med Schleswig-Holsteins uafhængighed. Krisen forværredes i foråret 1866.

Mens Manteuffel havde ophævet forsamlings- og pressefriheden i Schleswig for at ramme Friedrich VIII's og selvstændighedens tilhængere, havde Gablenz ladet Friedrich færdes frit og tilladt indkaldelsen til et folkemøde i Altona, hvor holstenerne forlangte hertugdømmernes stænder sammenkaldt for at kåre hertugen til landsherre. Preussen hævdede, at Gablenz med sin lemfældighed krænkede Gaastein-traktaten. Den 24/3 hældte Preussen yderligere olie på bålet ved at udsende indkaldelser til et altysk parlament valgt ved almindelig valgret, så de delegerede kunne vedtage reformer af Det Tyske Forbund, reformer som i forbløffende grad lignede de regler, som Preussen efter sin sejr indførte for Det Nordtyske Forbund. Samtidig modtog Preussens nærmeste naboer høflige forespørgsler fra Berlin om, hvor vidt de ville kæmpe for eller imod Preussen under en kommende krig?

Preussens mindre naboer fristæderne Hamburg, Lübeck og Bremen, storhertugdømmerne Mecklenburg-Schwerin, Mecklenburg-Strelitz og Oldenburg, fyrstendømmet Waldeck og hertugdømmerne Anhalt, Waldeck, Lippe-Detmold, Sachsen-Coburg og Sachsen-Gotha sluttede sig til Preussen, mens kongeriget Hannover og storfyrstendømmet Hessen og hertugdømmet Braunschweig sendte høflige, men undvigende svar. Det Tyske Forbund forventede, at Hannover ville træde op mod Preussen, hvis det

Da Bismarck, Moltke og Von Roon i 1866 forberedte det militære opgør mod Østrig og Det Tyske Forbund, vidste de, at de måtte fremtvinge en klar militær afgørelse, inden Østrig nåede at mobilisere sit fulde militære potentiale.

kom til åben krig, og vende op og ned på magtforholdene i Schleswig-Holstein, hvor Gablenz stod med 5000 mand mod Manteuffel og hans 14.000 mand. Kunne truslen fra en hannoveransk hær på 19.000 mand afholde Manteuffel fra at angribe Holsten, forventede Forbundet, at Gablenz havde tid til at rekruttere mindst 10.000 holstenske frivillige, der hellere end gerne ville give en hånd med for at få preusserne ud af hertugdømmerne.

I Berlin havde Moltke ingen tålmodighed med Hannover. Nok var landets hær kun på 19.000 mand, men blev den sat ind i Schleswig-Holstein, eller forenede den sig med Forbundets 8. armé, kunne den blive tungen på vægtskålen.

Spærrede Hannover i tilgift adgangsvejene til Vestpreussen, var løsningen enkel, i stedet for at afvente Hannovers eventuelle angreb, måtte Manteuffel og Falckenstein bryde ud, invadere Hannover fra nord og vest og nedkæmpe eller afvæbne Hannovers hær, mens Beyer uskadeliggjorde Hessen-Kassel og dets voldelige kurfyrste Friedrich Wilhelm, inden de tre hærdele forenede sig til en Vestarme under Falckenstiens overkommando og gjorde det af med Forbundshæren, mens den preussiske hovedhær gik mod øst og slagtede østrigerne i fred og ro. Planen om en lynkrig mod Hannover havde en vis lighed med Moltkes planer om at gøre 1864 til en lynkrig ved at omringe og nedkæmpe den danske hær i Dannevirke. Ligesom dengang ville alt afhænge af, om Vogel von Falckenstein og von Manteuffel var årvågne og hurtige nok.

Kampen om Schleswig-Holstein (og omegn)

Den 3. juni 1866 erklærede Preussen, at Østrig endegyldigt havde brudt Gastein-aftalen ved overhovedet at tillade folkemødet i Altona, hvorfor Manteuffel nu ville lægge beslag på hele Holstein. Gablenz trak sine underlegne styrker tilbage til Altona, hvorfra han krydsede

Elben og tog toget hjem over Hannover. Friedrich VIII valgte at følge med til Wien, mens preusserne stormede stændersalen i Itzehoe og lukkede alle politiske blade og foreninger.

Den 10. juni meddelte Manteuffel, at Schleswig-Holstein var genforenet, og at han havde udpeget baron Karl Scheel-Plessen til ny guvernør. Var Schleswig-Holstein stridens æble, da havde Preussen lagt for med at tage samme æble i en mundfuld. Da Bismarck samtidig fornyede sit tilbud om en altysk kongres og denne gang henvendte sig til forbundslandenes respektive regeringer uden om forbundet, fandt Det tyske Forbund, at målet var fuldt og vedtog 14. juni at mobilisere Forbundshæren. Preussen optog mobiliseringen som en krigserklæring og meldte sig ud af Forbundet.

Allerede selvsamme 14. juni indfandt den preussiske gesandt prins Gustav zu Ysenburg sig hos kong Georg af Hannover med krav om, at Hannover straks demobiliserede sin hær og udskrev valg af delegerede til Preussens altyske kongres. Kongen sammenkaldte sit råd, mens prinsen ventede på svar i forværrelset. Da der samtidig indløb melding fra garnisonen på grænsen til Holstein om, at den var på vej med tog sydpå til Lüneburg, og at Elbgrænsen var overskredet af tropper, der spillede og sang "Ich bin ein Preusse", erklærede kongen, at han som konge og kristen ikke havde anden udvej end at tage krigen, hvorefter han beordrede hæren at evakuere til Göttingen og overgav sin privatformue og statskassen i Bank of England's varetægt.

Kong Georg var blind, men mente, at Gud til gengæld havde skænket ham et større indre klarsyn, hans ministre var af samme mening, da de ønskede at beholde deres hverv. Der var dog ingen blindhed i de kongelige dispositioner, da Hans Majestæt var klar over, at hans

hær ingen chance havde, hvis den tog kampen op mod Manteuffels nordarmé, Falckensteins vestarmé og Beyers sydlige armekorps. Den eneste chance bestod i at opgive hovedstaden og landet, koncentrere hæren i Göttingen og derfra slå sig igennem i en march på 100 km. sydpå over Heiligenstadt og Mühlhausen til jernbaneknudepunktet i Eisenach og derfra med tog forene sig med Det Tyske Forbunds 8. armé i Bayern. At Hannover under marchen måtte invadere Preussens og dennes allieredes territorium gav planen en ikke uvelkommen ironisk dimension. At opgive landet for at kæmpe videre hos en allieret var ikke ukendt i tysk militærhistorie.

Da hertug Karl Wilhelm Ferdinand af Braunschweig i 1806 faldt i slaget ved Jena, valgte hans søn Friedrich Wilhelm at forlade sit land sammen med størstedelen af hæren og først kæmpe videre på Østrigs side, og da Østrig gav op mod Napoleon da at kæmpe sig igennem til Nordsøhavnene og evakuere til England og kæmpe videre, indtil han i 1815 faldt ved Waterloo. Georg ville nu gøre den berømte hertug kunststykket efter og inviterede kurfyrsten af Hessen-Kassel og hertug Wilhelm af Braunschweig til at gøre ham følge, men begge afslog. Kurfyrsten forblev i sit palads, til preusserne gik ind og hentede ham ud som krigsfange, mens hertugen opretholdt sin neutrali-

Edwin Karl Rochus friherre von Manteuffel (1809-1885) var en præjsisk friherre og generalfeltmarskal. Han var i 1858 blevet forfremmet til generalmajor og udnævntes 1861 til generaløjtnant og generaladjutant. I krigen 1864 overværede han kampen ved Mysunde og præjsernes overgang over Slien og fik 1865 overkommandoen i Slesvig. Manteuffel åbnede krigen 1866, idet han den 7. juni med sine tropper overskred Ejderen.

Det Tyske Forbund

Forbund af tyske stater som blev oprettet efter Wienerkongressen i 1815. Forbundet omfattede 35 lande og fire fristæder og havde til opgave at sikre landenes selvstændighed og suverænitet. Forbundet styredes af en forbundsdag, der mødtes i Frankfurt am Main. Forbundsdagen mødtes i plenum eller i et snævrere råd, forbundsregeringen. I begge organer var indflydelsen graderet efter medlemslandenes status. Holsten og Lauenburg, men ikke Slesvig, indgik i forbundet, og den danske konge var i sin egen- skab af hertug over disse lande repræsenteret i Forbundsdagen.

Det Tyske Forbund opretholdt en forbundshær, men forbundet fik ikke på anden måde betydning for tysk enhed før i 1848, da det blev forsøgt at etablere en tysk centralmagt, og hvor forbundshæren blev sat ind over for Danmark i Treårskrigen. Bestræbelserne på at etablere en tysk enhed led nederlag, hvilket svækkede forbundet, som blev skueplads for rivalisering mellem de to største stater, Preussen og Østrig. En betydelig del af forbundets aktivitet i disse år var vendt mod Danmark og omhandlede hertugdømmernes stilling. Krigen mellem Preussen og Østrig og dets sydtyske allierede i 1866 førte til Preussens udmeldelse og efter Østrigs nederlag til forbundets ophør.

Efter den fransk-tyske krig i 1870-71 etableredes tysk enhed i Det tyske Kejserrige under Preussens og Bismarcks ledelse.

tet, til han 6/7 sluttede sig til Preussen og reddede om ikke æren så dog sin trone og sit lands selvstændighed, mens Hannover og Hessen-Kassel begge blev indlemmede i Preussen.

Den 14. juni havde Moltke befalet Manteuffel at krydse Elben og gå ind i Hannover for som næstkommanderende at forene sig med Falckensteins armé og gå sydpå, erobre Det Tyske Forbunds hovedstad Frankfurt am Main og gøre kort proces med den 8. Forbundsarmé. Da Moltke endnu håbede, at Hannover

faldt til føje og tillod en gennemmarch, skulle invasionen tidligst begynde 17/6. Manteuffel, der mente sig bedre kvalificeret til chef for vestarmeen end den aldrende Falckenstein, svarede, at såfremt Hans Majestæt ønskede det, kunne han allerede 15. juni krydse Elben og rulle Hannover sammen.

Kongen spurgte Bismarck, der svarede, Manteuffel bare kunne gå lige på og hårdt. Manteuffel lod derfor sine tropper invadere og rykke ind i Harburg til tonerne af "Ich bin ein Preusse", mens Hannovers grænsetropper evakuerede med jernbanen til Lüneburg, idet de undervejs afbrød telegraf og jernbaneforbindelsen effektivt. Kun i den forfaldne fæstning Stade forblev en symbolsk garnison på 500 mand, der var enige om at overgive sig, hvis preusserne blev voldelige. Manteuffel optog med besvær forfølgelsen mod Lüneburg og lod oberst von Cranach om at indtage Stade. Da obersten viste sig, kom kommandanten Bergmann ud med en delegation. Overivrige preussere åbnede ild og sårede en mand af delegationen og tre af deres egne, inden von Cranach beordrede "stands skydningen". Bergmann og hans garnison fik lov at gå hjem mod at aflevere våbnene. Manteuffel pyntede formentlig på Stades erobring, for von Cranach blev noget forbløffet, da kongen tildelte ham "Pour la Merite" for at have indtaget Stade med bajonetten!

Falckenstien ventede på den officielle krigserklæring, inden han krydsede Hannovers grænse 16. juni. Da Hannovers hær var på flugt mod Göttingen, kunne Falckenstein rykkede ind i Hannover by om aftenen 17. juni. Hannovers hær havde måttet efterlade 60 kanoner, 10.000 geværer, en vognpark på 800 vogne og store mængder ammunition og klæde. Falckenstein lod udfærdige lister ▶

Ludwig Karl Wilhelm Freiherr von Gablenz-Eskeles (1814-1874) deltog i Den anden slesvigske Krig mod Danmark. Han gjorde sig især bemærket ved Oversø og Dybbøl. I Den østrigsk-preussiske Krig var han en af de øverste generaler.

Det er i hovedet, tændnålen skal sidde

over, hvad borgerne nu skulle levere til besætterne, begyndte inddrivelsen af en krigsskat og udbad sig en audiens hos dronningen, hvor han dybt beklagede, at Preussen var blevet tvunget til at besætte Hannover.

Moltke: Hvor er mine divisioner, og hvor er Hannovers hær?

Set fra et traditionelt strategisk synspunkt havde felttoget mod Hannover været en succes. Det var lykkedes Falckenstein at bryde ud fra Westphalen og Manteuffel at bryde ud fra Schleswig-Holstein, så de kunne forene sig i en vestarmé, der kunne tage kampen op mod 8. Forbundsarmé i Bayern. Stridens formelle æble, Schleswig-Holstein var allerede i Preussens vold, det samme gjaldt for Hannover og Hessen-Kassel, så Preussen nu havde fuld kontrol over området mellem Øst- og Vestpreussen. Hannovers hær havde mistet sin hovedstad og sine depoter og var på tilbagetog eller flugt.

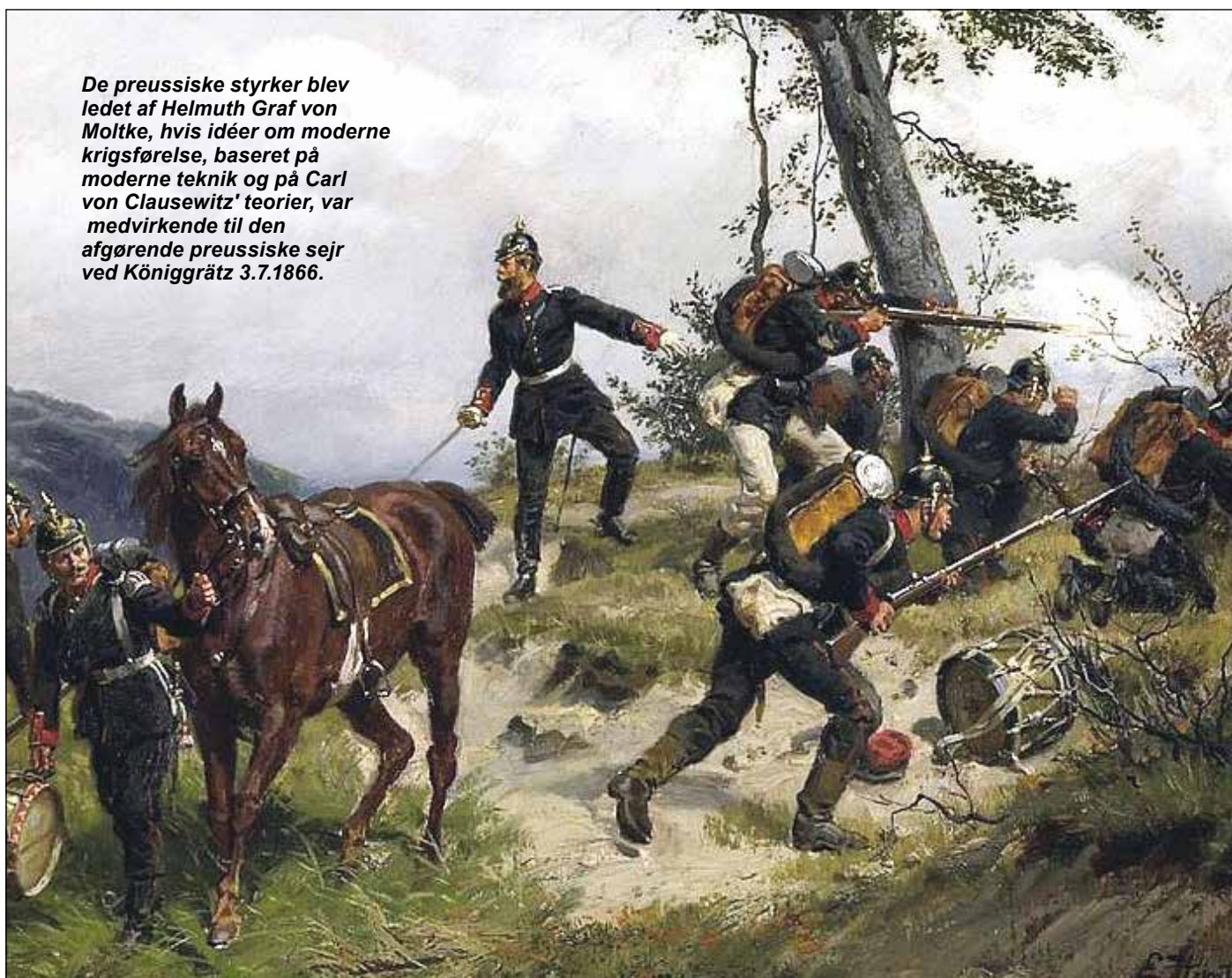
Dog set i lyset af Moltkes planer for en lynkrig var situationen alt andet end god. Hannovers hær havde ligesom danskerne ved Dannevirke formået at undgå et ødelæggende nederlag og hverken Falckenstein eller Manteuffel anede, hvor den befandt sig. Hvad enten Hannovers hær tiltvang sig adgang til Bayern over preussisk territorium og forenede sig med 8. Forbundsarmé eller gik østpå og forstyrrede den preussiske hovedhærs opmarch mod Østrig, ville Preussen lide om ikke et nederlag så en strategisk ydmygelse. Det er betegnende for den manglende effektivitet der prægede Det tyske Forbunds militær, at bemeldte 8. Forbundsarmé på intet tidspunkt forsøgte at gå nordpå og komme Hannovers hær i møde, selv om Østrig på det kraftigste bad om en sådan redningsaktion.

Alerede 19. juni sendte Moltke Falckenstein en opfordring til at konfrontere fjenden og omdirigere styrker til Eisenach, så flugtvejen sydpå var spærret. Falckenstein tog denne indblanding i hans dispositioner unådigt op, og bedre blev det ikke, da Moltke dagen efter meddelte, at preussiske embedsmænd i Heiligenstadt

rapporterede hannoveranske styrker ved grænsen, hvorfor Falckenstein skulle dirigere Beyer til Eisenach og selv følge efter. Falckenstein nedlod sig end ikke til at svare og sendte heller ikke Moltkes ”opfordring” videre til Beyer. I stedet gav han Beyer besked på at rykke nordpå mod Göttingen for at pågribe de hannoveranere, der undslap Falckenstein. En ny opfordring fra Moltke til at sende tropper sydpå med jernbane for at lukke hullet ved Eisenach besvarede Falckenstein med, at hannoveranernes jernbanesabotage gjorde et sådant skridt utænkeligt.

Hannovers hær udnyttede den frist, som Falckensteins tøven gav dem, til det yderste. Ved Göttingen lykkedes det at samle de stående styrker, der blev forstærket af reservister og hjemsendte, der smuttede foran eller gennem de preussiske linjer. Våben blev fordelt, omend ikke alle kunne få fuld uniformering, og enheder blev opstillet, idet eleverne fra kadetakademiet blev forfremmet for at skaffe befalingsmænd nok. Kong Georg overdrog overkommandoen til von Arenschildt, der modtog udnævnelsen med en resigneret omskrivning af den græske helt Achilles' fyndord:

De preussiske styrker blev ledet af Helmuth Graf von Moltke, hvis idéer om moderne krigsførelse, baseret på moderne teknik og på Carl von Clausewitz' teorier, var medvirkende til den afgørende preussiske sejr ved Königgrätz 3.7.1866.

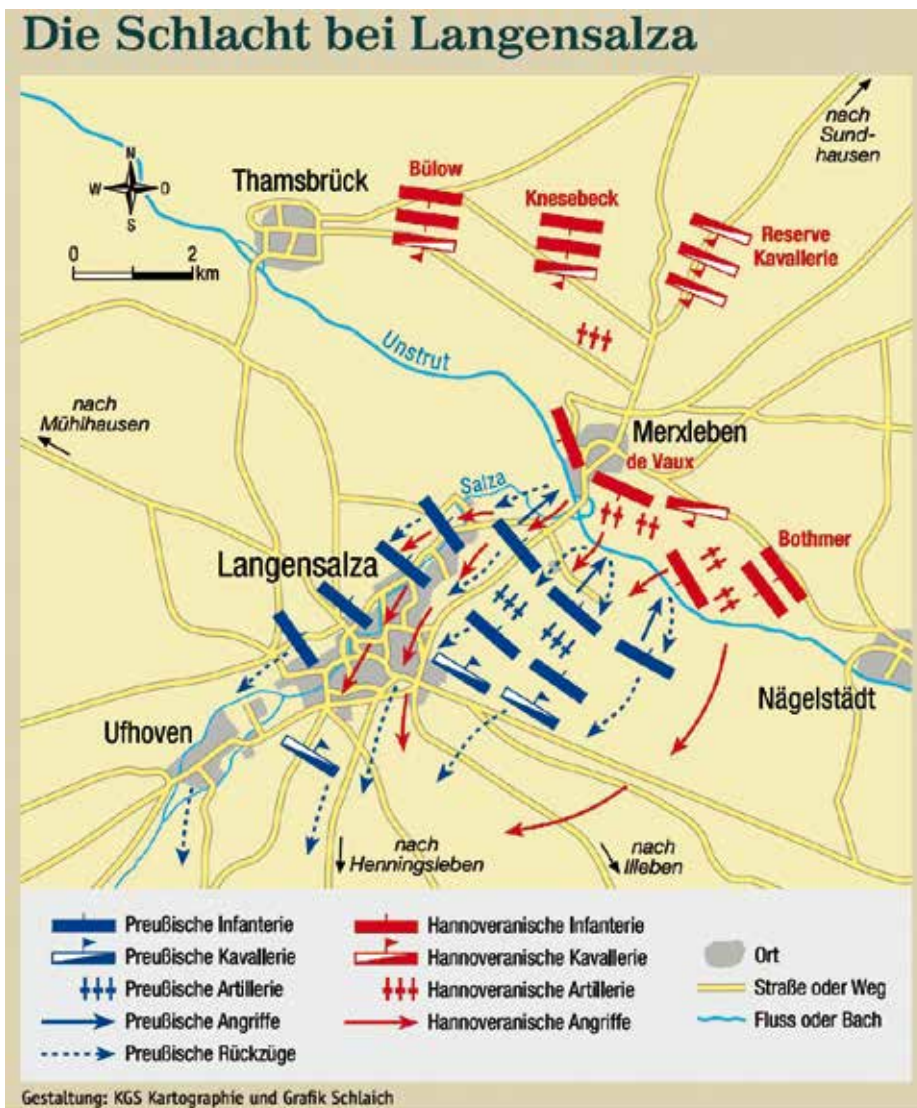
”Hellere slide som daglejer på jorden end være konge over alle de døde” til ”Jeg ville være lykkeligere som landmand på Lüneburger Heide end som general over Hannovers hær”. Hæren begyndte en ilmarch sydpå i stegende sommervarme, og da marchhastigheden var altafgørende, blev overflødigt udstyr efterladt i sådant omfang, at lokalbefolkningen mente at få rigelig erstatning for de rekvitioner af mad og drikke, hæren foretog undervejs.

Krisen i Hannover indtraf på det værst tænkelige tidspunkt for Moltke, da hovedhæren netop var begyndt marchen mod Østrig og det afgørende slag. Enhver forstyrrelse kunne blive fatal. Moltke og hans hovedkvarter viste nu sin styrke derved, at man løste krisen på vestfronten, inden den kunne vokse sig til en katastrofe. De eneste tropper, der stod ved jernbanecentret i Eisenach var oberst von Fabecks regiment fra Coburg-Gotha, som var en af Preussens diminutive forbundsfæller. Moltke beordrede de Landwehr-regimenter, der var indkaldt for at fylde pladsen for de regulære regimenter, der var sendt østpå, og som på nogen måde kunne undværes, sendt til Eisenach pr. jernbane. Mens forstærkningerne strømmede til von Fabecks garnison, modtog obersten ordre/tilladelse fra Moltke og kong Wilhelm om at optage forhandlinger med fjenden for at vinde tid, så Falckenstein, Beyer og Manteuffel kunne nå frem og blande sig, mens general von Seckendorff med en tilsvarende sammenskrabet Landwehr-arme fra Magdeburg skulle gå vestpå for at skygge hannoveranerne på deres march, men IKKE indlade sig i et slag.

Falckenstein havde i mellemtiden besluttet sig for at gå imod Göttingen og fange Hannovers hær 22. juni. Inden generalen havde forladt hovedstaden indtraf endnu et telegram fra Moltke: Hannovers hær havde allerede forladt Göttingen og var gået ind på preussisk territorium og forlangte fri gennemmarch, formentlig til Eisenach. Kort efter meldte general Goeben (1816-1880), at han var rykket ind i Göttingen, men at hannoveranerne var borte, dog havde de taget sig tid til at ødelægge jernbanen og broer. I mellemtiden var Manteuffels hær nået frem, så Vestarmeen nu var forenet, omend forholdet mellem Falckenstein og hans to underordnede Manteuffel og Goeben nærmest var arktisk.

Hvem narrer hvem længst?

I mellemtiden havde Hannovers hær haft flere sammenstød med von Seckendorffs og von Fabecks fremskudte patruljer, hvad hannoveranerne tolkede som tegn på, at Beyers armekorps stod mellem dem og Eisenach og let kunne

Kort over Slaget ved Langensalza 1866.

spærre dem passagen. I stedet valgte Arentschildt at omgå fjendens positioner og lagde marchruten østover til Langensalza, som man nåede 23. juni. Til tonerne af ”Ein fester Burg ist unser Gott” marcherede hannoveranerne ind. Efter ilmarschen fra Göttingen var hæren stadig intakt, men i en sådan tilstand, at et par hviledage var påkrævede.

Langensalza var en by på 9000 indbyggere, som straks kapitulerede og klogeligt satte mad og drikke frem til de noget udmattede besættere, der fik deres første varme måltid siden opbruddet fra Göttingen. Stemningen var så fredelig, at nogle borgere sågar hilste Georg af Hannover med højlydt leveråb, og kongen, der nok var blind, men ikke døv, beordrede sin generalstab, at hvad der end skete, så måtte det ikke komme til kamp i disse brave folks by.

Mindre velkommen var en parlamentær fra von Fabeck og dennes overherre hertug Ernst af Coburg-Gotha, der meddelte at hertugen på vegne af kong Wilhelm ville forhandle om Hannovers kapitulationsbetingelser, da

hannoveranerne var omringede af en 4-dobbelt overmagt! Kong Georg og von Arentschildt, der gerne ville vide, hvor mange preussere, der egentlig var, og hvordan de var placerede, og desuden havde brug for at lade hæren hvile ud, sendte to officerer afsted til Gotha for at forhandle og udspionere så meget som muligt. De følgende dage krydsedes hannoveranske krav om fri gennemmarch til Bayern mod et løfte om ikke at kæmpe mod Preussen i en periode spændende fra otte uger til et år med preussiske tilbud om en alliance eller fred på betingelse af, at Hannovers hær gik hjem igen.

Den 26. juli enedes man om en noget svævende våbenstilstand ”indtil videre”, idet ingen af parterne var helt enige om, hvad den egentlig indebar. I mellemtiden havde Falckensteins pionerer og ingeniørsoldater arbejdet i døgn drift for at genåbne de ødelagte jernbanespor og broer, hvorfor Vestarmeen nu nærmede sig fra flere sider. Falckenstein lod Manteuffel og dennes korps blive stående ved Göttingen, men detacherede hans fortrop under general Fliess, som blev sendt ud ▶

Det er i hovedet, tændnålen skal sidde

på en længere jernbanerejse mod Gotha. Hannoveranerne måtte konstatere, at Eisenach nu var dækket af Goeben med et korps på 11.000 mand, så muligheden for et gennembrud var stærkt forringede. Ved Gotha var Fabecks garnison blevet forstærket af general von Seckendorffs observationskorps og af Manteuffels fortrop under general von Fliess, der overtog kommandoen over styrkerne i Gotha i form af en preussisk-coburg-gotha'sk division på 9000 mand. På deres side blev preusserne foruroligede af rygter om, at Bayerns 8. Forbundsarmé var på march sydfra mod Eisenach, og at en hannoveransk eliteenhed ville forsøge et udbrud for at bringe kong Georg i sikkerhed hos bayerne. Falckenstein erklærede, at han i hvert fald ikke ville respektere våbenhvilen, og von Goeben og von Manteuffel lod ingen i tvivl om, at de anså deres øverstkommanderende for at være utilregnelig, men at de som soldater jo måtte adlyde.

Den varmeste dag ved Langensalza var 27. juni 1866

Moltke modtog 26. juni en falsk rapport om, at Hannovers hær havde forladt Langensalza og var gået nordøst mod Mühlhausen, formentlig for at angribe ind i Preussen og true østarméens forsyningslinjer. Moltke beordrede Falckenstein at optage forfølgelsen, mens Manteuffel skulle falde flygtningene i ryggen fra Göttingen. Von Fliess skulle bryde op fra Gotha og forfølge de flygtende over Langensalza. Von Fliess parerede ordre uvidende om, at hans korps på 9000 mand med Falckensteins afmarch var isoleret og i tilgift marcherede mod en fjende på 17.000 mand.

I Langensalza var Georg oprørt over Falckensteins trusler om at bryde våbenhvilen, så rapporter om, at Fliess korps nærmede sig, blev set som tegn på preussisk brud på våbenhvilen. Det skal være usagt, om det var kongens løfte om at spare Langensalza eller Arentschildts strategiske sans, men hannoveranerne opgav at forsvare Langensalza for i stedet at indtage en stærk stilling på den anden side af floden Unstruth ved byen Merxleben 1,5 km nordøst for Langensalza. Floden Unstruth var omkranset af fugtige engdrag, men kunne krydses ved broerne ved Merxleben og Merxlebens nabobyer Thamsbrück mod vest og Nägelstadt mod øst. Stillingen blev dog svækket af, at Langensalzas indbyggere havde anlagt en del fabriksanlæg, møller og badeanstalter langs den mindre Salza-flod, der løb parallelt med Unstruth, hvorfra en angriber i dækning kunne beskyde hannoveranernes positio-

ner på den anden side af Unstruth.

Arentschildt valgte at koncentrere sine tropper i en kort front omkring Merxleben, idet broerne ved Thamsbrück og Nagelstadt kun blev bevogtet med små styrker. Højre fløj i form af brigaden Bülow stod ved højdedraget Kalkberg mellem Thamsbrück og Merxleben, mens hovedstyrken i form af brigaden de Vaux stod mellem Unstruth og Merxleben. Her dannede det 23 meter høje bakke- og Kirchengraben med sine stejle sider en fortræffelig position for Hannovers artilleri. Bag Merxleben stod reservebrigaden Knesesebeck og kavalleriet. Mellem omkring højdedraget Warthberg mellem Merxleben og Nägelstadt stod brigaden Bollmer. Skulle fjenden forsøge et frontalangreb, regnede Arentschildt med at kunne decimere ham med sit overlegne artilleri og i det mindste holde stillingen langs floden. Bød chancen sig, kunne fjenden angribes i flankerne, hvis hannoveranerne krydsede Unstruth og Salza. Arentschildt havde en talmæssig overlegenhed, ikke mindst i kavaleri og artilleri, og fra højdedragene Kalkberg, Kirchengraben og Warthberg havde artilleriet nærmest frit skudfelt mod enhver fjende mellem Langensalza og Unstruth..

Von Fliess havde 9000 mand til sin rådighed, de var overvejende infanterister fordelt på fem linjebataljoner af regulære tropper, Sachsen-Coburgs og Gothas hær (et regiment) og syv landwehrbataljoner, der vel var uddannede soldater, men i stedet for de vante tændnålsgeværer ofte måtte tage til takke med de gamle forladere. Hans artilleri og kavaleri var hannoveranernes underlegent.

Røde Kors var til stede i form af den lokale freiherr von Bülow, der havde rekrutteret frivillige fra Gothas Turnverein, givet dem et førstehjælpskursus og udstyret dem med Røde Kors-armsbind og forpligtet dem til at hjælpe de sårede fra begge sider. Flere af de frivillige var ganske unge i alderen 16-17 år. De militære autoriteter på begge sider syntes at have været enige om, at sygehjælpere og bårhold kunne de i hvert fald ikke få nok af, hvorfor de bød de frivillige velkomne.

Von Fliess lod generobringen af Langensalza udføre af von Fabecks lokale regiment, der blev hyldet som befriere, mens hannoveranernes forposter fortrak hinsides Unstruth uden at forsøge at bide sig fast i bygningerne langs Salza, som blev indtaget af de preussiske fortropper. Da preusserne rykkede videre frem, tog Hannovers artilleri fat fra Kirschberg, hvorfor det undertallige preussiske artilleri indtog en stilling på Judenhügel uden for Langensalza og efter bedste evne svarede igen.

Dog var stillingen sårbar over for

hannoveranernes ildkraft. Preusserne rykkede trods heftig artilleribeskydning frem mod Unstruths bredder. Von Fliess blev nu opsøgt af general Goebens adjutant, da Goeben åbenbart havde sine tvivl om, hvorvidt hannoveranerne virkelig havde forladt Langensalza? Fliesses svarede, at han kun stod overfor en svag hannoveransk bagtrop og ville erobre overgangene over Unstruth og fortsætte forfølgelsen, omend han var usikker på, om landwehrmændene med deres forladere kunne levere tilstrækkelig ildkraft (Regensberg 101). Goeben selv havde åbenbart afbrudt sin march mod nord og var ved at samle styrker omkring Eisenach, da rygter ville vide, at bayerne rykkede Hannover til undsætning.

Tyrene tager hverandre ved hornene

Det er vanskeligt at forstå, at begge parter stort set ignorerede broerne ved Thamsbrück og Nägelstadt for i stedet at tage en blodig og langtrukken kamp omkring Merxstedt. Et flankeangreb over en eller begge broer kunne gøre det muligt at rulle modpartens front op i et lynangreb. Da Fliess, som vi vil se, blev indisponeret, ved vi ikke, om han havde haft andre planer end frontalangrebet. Muligvis mente han, at hans styrke var for lille og for sammensat til at dele sig,

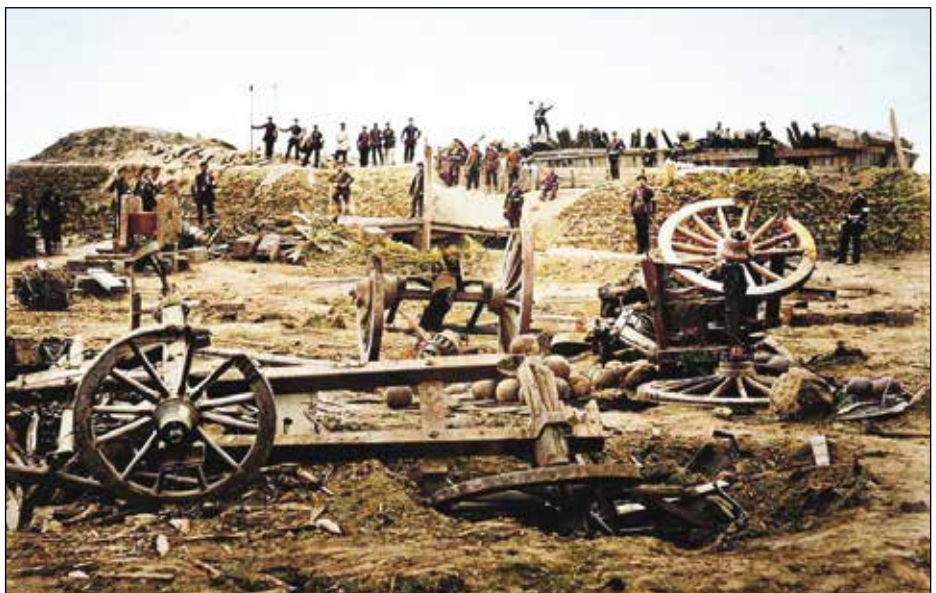
I 1864 kørte Bismarck og hans diplomater effektivt Det Tyske Forbund ud på et sidespor. Bismarck overtalte forbundet til, at krigen mod traktatbryderen Danmark skulle føres af Preussen og Østrig.

muligvis troede han, han forfulgte en fjende på flugt og blot skulle indhente den?

At Fliess har været uvidende om broernes eksistens synes utænkeligt, da preusserne altid sørgede for at have gode landkort, og hvorvidt hannoveranerne kun var dækstyrke for en flygtende hær, ja så kunne man vel have skaffet sig informationer fra de befriede langensalza-borgere om, hvor mange hannoveranere, der var i området? Ahrenschildt kan heller ikke have været uvidende om broernes eksistens, og det er vanskeligt at forstå, at han og især hans underanførere ikke havde undersøgt, hvorvidt Unstruth og Salza lod sig krydse mellem broerne? En mere aggressiv general havde formentlig brugt sin talmæssige overlegenhed til at true preusserne med flankenangreb langt tidligere, end Ahrenschildt faktisk gjorde.

Von Fliess var formodentlig ved at koncentrere sine tropper til et angreb over Unstruth mellem Merxleben og Nägelstadt, da han faldt som offer ikke for fjendens kugler, men et hedeslag, da dagen i bogstaveligste forstand blev felttogets hedeste dag. Mens generalens stab søgte at restituere ham med brusepulver oprørt i vand, fortsatte de enkelte

Danskerne led et voldsomt nederlag ved Dybbøl. Den efterfølgende fredsslutning i Wien blev en skuffelse for Det Tyske Forbund, da Christian IX ikke overdrog sine rettigheder på hertugdømmerne til forbundet, men til Preussen og Østrig.

chefer kampen på egen hånd, men uden overordnet ledelse. Preusserne rykkede frem i skyttekæder, hvor den åbne formation gav en vis beskyttelse mod hannoveranernes artilleri. Preusserne fik etableret en sammenhængende front langs Salza ved Merxleben. De preussiske styrker bestod af regimenter med

bagladergeværer hvorfor deres hurtige ild tilføjede brigaden Vaux alvorlige tab.

Dog trak preusserne det korteste strå, når de under hurraråb, trommehvirvler og vajende faner forsøgte at krydse Unstruth. Først kl. 13 lykkedes det preussiske enheder under kaptajn Brill von Hanstein at krydse floden og bide ▶

Det er i hovedet, tændnålen skal sidde

sig fast neden for Kirchberg, hvor de hannoveranske artillerister blev tvunget i defensiven af preussernes skarpskytter.

Arentschildt så, at preusserne var hannoveranerne talmæssigt underlegne, og at der ikke var andre preussiske korps i nærheden, men han så også, at preusserne havde pacificeret hans artilleri på Kirchberg og var tæt på at skyde brigaden Vaux sønder og sammen og måske ligefrem etablere et brohoved i Merxleben, hvorfra de kunne skære hans front over. For at lette presset på sit centrum befalede han general Bothmer at føre sin brigade over Unstruth og Salza og tage preusserne i flanken. Imidlertid var Unstruths bredder netop på denne strækning meget stejle, hvorfor forsøg på at lade kavaleriet krydse og foretage lynangreb måtte opgives, et forsøg på at fælde træstammer og bruge dem som improviserede løbebroer lykkedes ej heller, hvorfor Bothmer måtte lade sit infanteri vade over Unstruth og klatre over brinkerne. Den preussiske højrefløj kunne ikke være i tvivl om, hvad der foregik, hvorfor de kaldte general von Seckendorff til undsætning. Arentschildt turde ikke vente længere på Bothmers angreb, men kastede nu sine reserver ind i kampen i et frontalangreb, samtidig med at Bülow og Bothmer fik besked om at krydse floden og angribe preussernes flanker.

Von Fliess kunne fra toppen af Judenhügel se, at hans styrker stod over for en klar overmagt, og at den hannoveranske hær to fløje forberedte at krydse floden og angribe hans hær i begge flanker. Indtil nu havde intiativet ligget hos preusserne, der havde tvunget hannoveranerne ud af Langensalza og tilbage til Merxleben og sågar etableret et brohoved sammesteds, men den preussiske styrke kunne ved flankeangrebene blive fanget i en sæk mellem Merxleben og Langensalzas, hvorfor kampen måtte afbrydes og en ny front etableres om muligt foran Langensalza. Spørgsmålet var nu, om de enheder, der var i kamp omkring Merxleben, kunne frigøre sig og nå tilbage, inden hannoveranernes fløje smækkede sammen om dem?

Lukker fælden sig?

På Hannovers venstre fløj var Bothmers infanteri kommet over Unstruth, men fik en så voldsom velkomst i form af preussisk salveild, at Bothmer fortrak tilbage over Unstruth og ignorerede ordrer og opfordringer til at gøre et nyt forsøg, eventuelt denne gang over broen ved Nägelstadt. Større held havde general

Bülow med den hannoveranske højrefløj, forstærket med garderbataljonerne brød han igennem den preussiske hærsvenske flanke langs Salsa. Preusserne nåede i flere tilfælde ikke at evakuere de fabriksbygninger, der tjente dem som dækning, men måtte overgive sig, mens Bülows brigade rykkede videre frem og erobrede Judenhügel

Tabet af Judenhügel tvang det preussiske centrum foran Merxleben til en hurtig retræte, da situationen allerede var kritisk: Brigaden Vaux havde krydset Unstruth og gjorde op med sine plageånder. En retræte lykkedes kun, fordi løjtnant Ruhmann med enheder af 25. regiment bed sig fast i Kahlenbergs Mühle og holdt ud som en pindsvinestilling, der købte tid til at de øvrige preussiske styrker, herunder Brill von Hanstein og hans avantgarde, der nu rømmede deres brohoved på den hannoveranske side af Unstruth, kunne evakuere deres brohoved på den hannoveranske side af floden og trække sig tilbage mod Langensalza. Forsvarerne af møllen holdt ud, indtil artilleriild tvang dem til at strække våben. Det hannoveranske centrum ryddede i et bajonetangreb de resterende preussiske modstandslommer langs Salza.

På den preussiske højre fløj lykkedes det von Seckendorff at gennemføre en ordnet retræte, selv da Hannovers fryg-

tede kavaleri, især Cambridge-dragonerne, var kommet i tanke om broen ved Nägelstadt og havde krydset den. Det hannoveranske rytteri gjorde kort proces med alle, der var sakket agterud eller kommet for langt bort fra de større enheder. Dog lykkedes det flere enheder at samle sig og danne karré mod rytterne.

Berømt er episoden hvor Potsdams landwehrbataljon blev omringet og opfordret til at overgive sig og sine faner. Soldaterne brølede tilbage, at de var berlinere, og ville dragonerne have deres faner måtte de altså selv komme hen og hente dem. Da dragonerne tog dem på ordet, ventede landeværns-mændene med at skyde, til fjenden var på klos hold. Da krudtrøgen drev bort, stod karreen nærmest bag en barrikade af døde og døende dragoner og heste, hvorefter den kunne fortsætte sin retræte uforstyrret. Havde preusserne voget sig for langt frem ved Unstruth, så havde de til gengæld stort set formået at kæmpe sig ud af klemmen igen.

Trods karréernes heldige afslutningskampe var den preussiske hær så svækket, at von Fliess valgte at rømme Langensalza og fortrække mod Gotha. Hannoveranerne var på deres side så udmattede, at de var tilfredse med at beholde slagmarken og opgav forfølgelsen.

Det 7. armékorps besatte Hannover og tvang den hannoveranske hær til at overgive sig efter kampen ved Langensalza.

Begge hære havde lidt svære tab, preusserne havde 196 faldne og 634 sårede, idet officerernes tabsandel beløb sig til 33 dræbte og faldne officerer, mens 900, herunder 10 officerer, var taget til fange. Hertil kom 2000 mand, der var kommet væk fra deres afdelinger, og først de næste dage nåede tilbage til deres regimenter. Desuden måtte man efterlade to kanoner og 2000 geværer på slagmarken.

Hannoveranerne havde 378 faldne og 1501 sårede, heraf var de 102 officerer. At sejrherren havde flere døde og sårede end taberen viser bagladernes og den preussiske skyttekædetaktiks overlegenhed, ligesom tabene blandt de hannoveranske officerer tyder på, at preusserne ikke havde problemer med at skyde på officerer og i tilgift faktisk også kunne ramme den, de skød på. Hvad Røde Kors angik, havde freiherr von Bülow og hans frivillige fra Turn Verein ydet et fremragende arbejde, som fik mange af Langensalzas indbyggere til at give en hånd med for at hjælpe de sårede fra begge sider, foruden lazaretter åbnedes private hjem.

Allerede inden midnat modtog de preussiske stabe i området et hvidglødende telegram fra kong Wilhelm, at von Fliess var blevet besejret, fordi han ikke modtog støtte, og at Hans Majestæt ville se hannoveranerne sat ud af spillet her og

nu, og d'herrer imens kunne glemme alt om eventuelle bayere.

Allerede dagen efter kunne Arentschildt konstatere, at oberst von Fabecks bluffnummer for et par dage siden nu var blevet til virkelighed. Vejen mod syd var spærret af generalerne Goeben og Beyer, og nordfra kom Manteuffel. Sejren havde kostet hannoveranerne deres sidste ammunitionsreserver, så da Fliess sendte parlamentærer med besked om, at Manteuffel ville komme og tilbyde hannoveranerne en ærefuld kapitulation som anerkendelse af deres tapperhed, og at kong Georg og hans familie fik fri afrejse, til enhver lokalitet bortset fra Hannover, kunne man ikke sige andet end mange tak. 29. juni kapitulerede Hannovers hær officielt, lovede ikke at kæmpe videre mod Preussen og afleverede våbnene, til gengæld fik soldaterne lov at tage toget hjem, ligesom de fik udbetalt soldaterløn og andre fordringer.

Vogel von Falckenstein, der i et telegram havde advaret Vilhelm og Moltke om, at hannoveranerne nok bare kapitulerede på skrømt, fortsatte en tid endnu som Vestarméens øverstkommanderende og havde den glæde at indtage Det tyske Forbunds hovedstad Frankfurt am Main (forbundsrådet var klogeligt

fortrukket til Augsburg 14. juli), hvor han straks opkrævede en krigsskat på 5,7 mio. guldén i sølv og gennemførte en hård besættelse.

Det var dog ikke medlidenhed med Frankfurts borgere, men utilfredshed med Falckensteins sendrægtige optræden mod Hannover, der bevirkede, at han blev frataget kommandoen over vestarméen og i stedet udnævnt til militærgouvernør i Böhmen. Vestarméen blev overdraget til Manteuffel, der afkrævede Frankfurt endnu 25 mio. guldén svarende til en halv milliard euro under trussel om at lade byen bombardere og/eller udplyndre, hvis pengene ikke faldt prompte. Stillet over for kravet om at udlevere "proskriptionslister" over fremtrædende og velhavende borgere valgte byens borgmester Karl Konstanz Fellner at hænge sig 24. juli 1866.

Fellner døde ikke forgæves, da affæren var så ødelæggende for Preussens internationale omdømme, at selv Bismarck valgte at glemme alt om de 25 millioner. Og spare byen for yderligere repressalier. Falckenstein blev under den fransk-tyske krig 1870-71 guvernør med ansvar for Nordsøkysten, hvor han organiserede et frivilligt kystforsvar. Vogel von Falckenstein var tydeligt stærkere som organisator end som strateg. Von Fliess måtte også bøde for sit manglende strategiske overblik. Nok besang forfattere modet hos den hær, der tappert gik løs på en dobbelt overmagt og næsten havde besejret den, men Moltke havde brug for kølige strateger og ikke utidigt heltemod, så von Fliess blev udnævnt til pladskommandant i Altona. Manteuffel, Goeben, Beyer og Fabeck drog efter Langensalza sydpå og gjorde meget kort proces med Forbundshærens 8. armé, ligesom de siden i krigen mod Frankrig 1870-71 skulle høste nye triumfer.

Schleswig-Holstein, Hannover og Hessen-Kassel blev sammen med Nassau og Frankfurt am Main indlemmet i Preussen. ■

Litteratur:

Arnd, Eduard:
Krigene 1848-50, 1864 og 1866 og Verdenshistorien under, mellem og efter Krigene, København 1916 (Arnd).

Regensberg:
Schlacht bei Langensalza 27. Juni 1866 und das Ende des Königreich Hannover 1905, Langensalza reprint 2016.

Schwerdt, Heinrich:
Die Schlacht bei Langensalza 1866, reprint i Wikisource.

Westphal, Walter:
Von Bornhöved bis zur Erstürmung der Düppeler Schanzen, Hamburg 2001.

Slaget om Tanga i Østafrika 1914

Tysk krigslist under dansk flag i krigen i Østafrika, hvor skibe med forsyninger kom gennem den britiske blokade af Tysk Afrika – begge ved at bruge det danske flag Dannebrog.

Af Niels Jensen

Den tyske general Paul Emil von Lettow-Vorbeck, der udkæmpede en ulige kamp i Tysk Østafrika, blev efter 1. Verdenskrig fejret som en helt i Tyskland. Og i militærhistorien omtales han som den eneste tyske general, der ikke overgav sig. Hans krig mod briterne, belgierne og portugiserne sluttede først flere dage efter våbenstilstanden i november 1918.

I militærhistorien er Paul Emil von Lettow-Vorbeck gået over som en fremragende guerilla-leder på linje med Che Guevara og den vietnamesiske general Giap. Von Lettow-Vorbecks fire år lange felttog i Østafrika bandt meget store britiske og allierede styrker – styrker, som ikke kom til at deltage i krigen i Europa på grund af hans helt utraditionelle indsats.

Logistikken og hans taktiske tænkning var von Lettow-Vorbecks styrke i et land uden veje og med kun få jernbaner – et land større end det tyske hjemland. Von Lettow-Vorbeck førte krig med udrustning, proviant, våben og andre forsyninger taget fra hans fjender. Det var hans erklærede filosofi, at hans britiske

fjender var hans vigtigste forsyningskilde, idet det ikke lykkede for hjemlandet at forsyne hans styrker.

Men to skibe med forsyninger kom igennem den britiske blokade af Tysk

Paul Emil von Lettow-Vorbecks (1870-1964) fire år lange felttog i Østafrika bandt meget store britiske og allierede styrker – styrker, som ikke kom til at deltage i krigen i Europa på grund af hans helt utraditionelle indsats.

Krigen i Tysk Østafrika begyndte med, at englænderne forsøgte at erobre havnebyen Tanga i den nordlige del af kolonien ved at sende et ekspeditionskorps fra Indien til Afrika. Forsøget endte i total fiasko, ikke så meget på grund af Paul von Lettow-Vorbecks forsvarstaktik, men mere på grund af den inkompetente måde, englænderne foretog angrebet på, samt at de indiske soldaters manglende træning.

Maleri "Battle of Tanga, 3rd–5th November, 1914" af Martin Frost (1875–1927).

Østafrika. Begge under brug af falsk flag – det danske flag Dannebrog.

Danske skibe

Da 1. Verdenskrig startede, tog Tyskland som pris et antal britiske skibe beliggende i tyske havne. Et af dette var dampskibet "Rubens", der lå i Hamburgs havn, da krigen var en realitet. Skibet var bygget i 1906 af William Gray & Co. Shipbuilders i West Hartlepool. "Rubens" var bygget efter de samme tegninger som dampskibet "Kronborg" bygget i 1898 til Dampskibsselskabet Dannebrog i København.

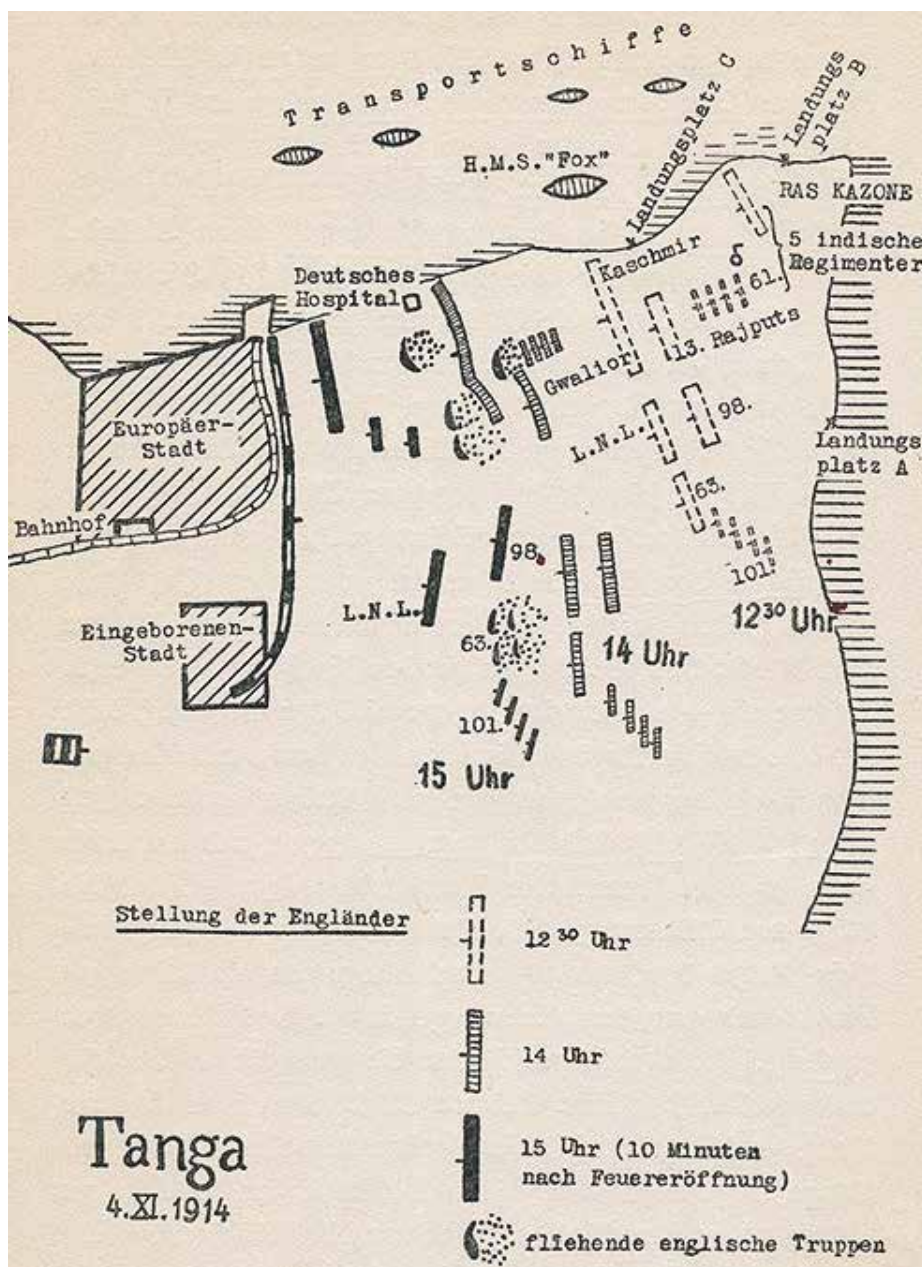
I februar 1915 lå "Rubens" i den tyske krigsmarines hovedbase Wilhelmshaven og blev her ombygget med en overbygning udført af træ – en overbygning, der totalt ændrede skibets profil. Skibet fik navnet "Sperrbrecher A". Den 18. februar om morgenen fik skibet en helt ny besætning – tyske marinesoldater fra Kiel – alle slesvigere og dansktalende fra grænseområderne mod Danmark – det der fra 1920 blev til den danske landsdel Sønderjylland. Om aftenen

den 18. april skiftede den 30 mand store besætning fra tyske marineuniformer til civilt tøj. Alle var forsynet med den gyldig dansk søfartsbog og i salonen hang der portrætter af den danske kong Christian X og Dronning Alexandrine. Da solen var gået ned den 18. februar forlod "Sperrbrecher A" Wilhelmshaven ledsaget af U-båden "U9" og sejlede nord på op i Nordsøen i tæt tåge.

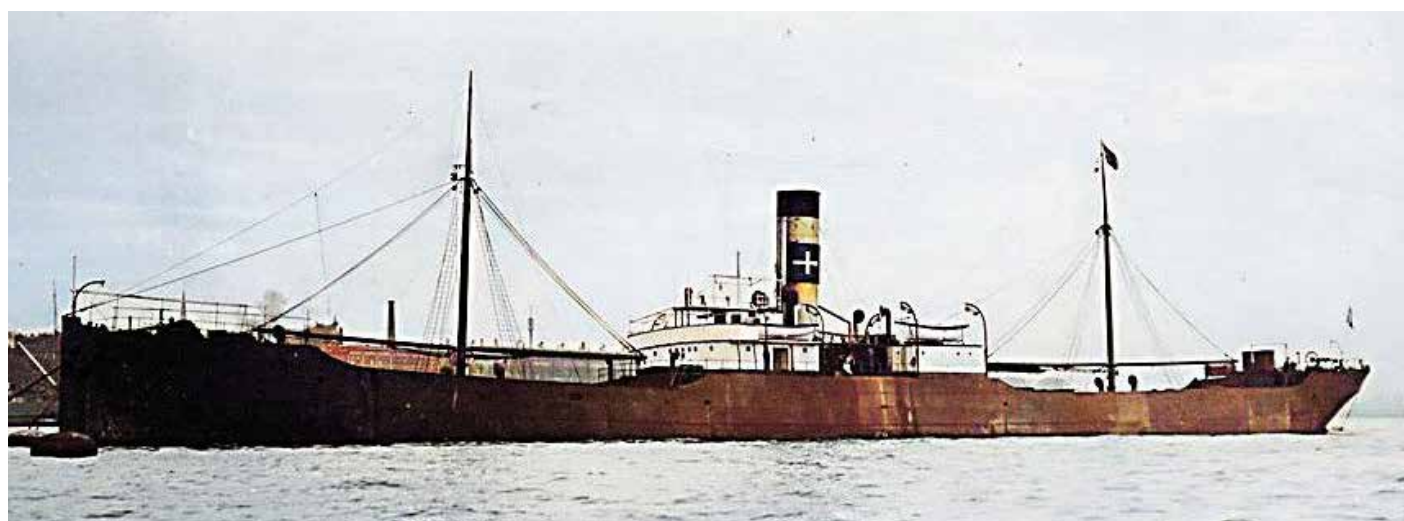
Om natten arbejdede dæksbesætningen med at fjerne den falske overbygning – alle brædder og planker blev kastet under kedlerne – og næste morgen var skibet forandret til dampskibet "Kronborg" af København – med Dannebrog agter. Skibet var malet i Rederiet Dannebrog farver og skorstensmærke. Skibets papirer viste, at det var undervejs fra Karlskrona i Sverige til River Plate med en ladning svensk tømmer. Men det var kun dækslasten, der var svensk tømmer. Nederst i lastrummene lå 1600 ton kul og et hemmeligt radiorum bemanded med to telegrafister. Endvidere var der ombord 2000 Mauser-karabiner Kar 98 og 5 millioner patroner hertil. Endvidere et let batteri bjergartilleri, at parti 10,5 cm granater til den tyske krydser "Königsberg", der lå på Rufiji floden ved Tanga i Tysk Østafrika – blokeret af den britiske Royal Navy. Herudover medførtes sprængmidler, sanitetsudstyr, felttelefonmateriel og telte. Alle forsyninger til "Königsberg" og von Lettow-Vorbecks styrker i Østafrika.

Det falske skib

"Kronborg" sejlede i hårdt vintervej op gennem Nordsøen til Sydnorge og nord om Skotland og Irland. Dele af dækslasten af svensk tømmer blev vasket overbord i vinterstormen. Skibet mødte ikke nogle britiske orlogsskibe – og ►

Tysk kort over de engelske stillinger i Tanga under Slaget ved Tange den 4. November 1914. Kortskitzen er fra Paul von Lettow-Vorbecks bog "Was mir die Engländer über Ostafrika erzählten".

Blokadebryderen S/S "Kronborg", der med dansktalende besætning skulle sejle våben og ammunition til de tyske tropper i Østafrika. Den 13. april blev skibet opdaget af HMS "Hyacinth", tvunget ind i en bugt og beskudt. Besætningen flygtede i land. Den 13. april 1915 brændte Kronborg.

Slaget om Tanga i Øst Afrika 1914

kun få handelsskibe. Et af disse møder blev fatale: Ved den norske kyst mødte "Kronborg" en anden damper fra rederiet Dannebrog – et skib bound for København. Den tyske kaptajn oberleutnant Friedrich Christensen kippede med flaget, som den sædvanlige hilsen, når skibe mødes til søs.

Få dage efter anløb den anden Dannebrog damper hjemhavnen København. Og dens kaptajn så til sin forbløffelse, at rederiets dampskib "Kronborg" lå på værft ved Burmeister & Wains skibsværft i København. Og her lå "Kronborg" fra den 16. februar til den 25. marts og reparerede. Det blev straks meldt til rederikontoret i København. Og da København under den 1. Verdenskrig var en veritabel spionrede, varede det ikke mange dage før den britiske marineattaché i København havde informationen om "The faked Kronborg" – om så startede jagten...

Den 6. marts passerede "The faked Kronborg" Kap Verde øerne og kursen var sydlig. I Biscayen passeredes skibet på nært hold af en flotille franske jagere – uden problemer. Den 22. marts 1915 passeredes Kap det Gode Håb og kursen sattes mod nord. Skibet holdt en afstand på 100 sømil til den normale sejlroute. Nu var "The Faked Kronborgs" papirer ændret til destination Mombasa. Natten mellem den 3. og den 4. april brød telegrafisterne omborg på "The Faked Kronborg" radiotavsheden og kaldte den indspærrede krydser "Königsberg" over radioen. Den britiske signalovervågning (SIGINT) opfangede straks signalerne. Natten mellem den 7. og 8. april passerede skibet øgruppen Comorene og lå i dagene fra den 9. til den 11. april for anker udfor Aldabra øen, idet

Blokadebryderen "Kronborg" med kaptajn, oberløjtnant Carl Friedrich Christiansen fra Sild og hans besætning, sejlede til Tysk Østafrika. Man kan finde flere oplysninger på hjemmesider med alle S/S "Kronborg"s besætningsmedlemmer med tilknytning til Sønderjylland.

der ikke var opnået ny radiokontakt med "Königsberg". Efter kedelrensning og mindre reparationsarbejder blev ankeret hevet op og kursen sattes mod havnen i Tanga.

Den 13. april blev "The Faked Kronborg" spottet af den britiske hjælpekrydser "Duplex" ca. 50 sømil øst for Pemba øen – og så startede kapløbet om at nå velbehødent til Tanga.

Kronborg brændte og sank

Den britiske krydser H.M.S. "Hyacinth" under kommando af admiral King-Hall havde opfanget radiokommunikationen mellem "The Faked Kronborg" og "Königsberg". Admiralen kommanderede "full speed ahead" for at tage det tyske forsyningskib. Der opnåedes kontakt ved indsejlingen til Manza bugten. Under beskydning af "Hyacinths" tunge artilleri kom "The Faked Kronborg" ind under land – og oberleutnant Christensen fik sejlet det nu brændende skib på grund, hvorefter han kommanderede besætningen i land. Forinden havde han

åbnet skibet bundventil, så lastrummene sattes under vand.

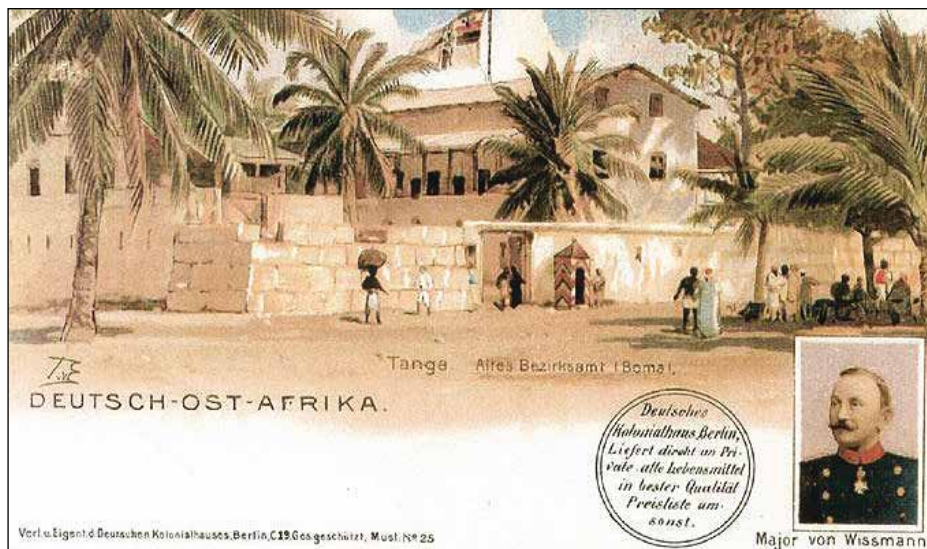
Kort tid efter forlod H.M.S. "Hyacinth" stedet.

I de følgende to måneder bjærgede besætningen hjulpet af tyske soldater og de indfødte Askari-soldater (i tysk tjeneste) stort set alle de medbragte forsyninger. Ilden havde ikke nået lastrummene, da skibet blev sat under vand. Alt medbragt materiel – inklusive de 2000 Mauser-karabiner, de 5 millioner patroner, sprængmidlerne og artilleriet blev reddet i land og sat i brugbar stand. Og besætningen fra "The Faked Kronborg" og besætningen fra krydseren "Königsberg" blev indrulleret i von Lettow-Vorbecks østafrikanske hær. Kanonerne fra "Königsberg" blev taget i land og ombygget til mobilt artilleri af tyskerne lokalt.

Flere af de dansksindede maskinbesætningsmedlemmer gjorde hele krigen med til november 1918 som våbenmekanikere og kom herefter i britisk krigsfangenskab i Indien og Egypten. De kom til Danmark i foråret 1920 for at kunne deltage i afstemningerne om Slesvigs fremtidige tilhørsforhold. I juni 1920 blev den dansk-tyske grænse flyttet sydpå til den nuværende – og de hjemvendte tyske slesvigere blev danske statsborgere.

Vraget af "The Faked Kronborg" lå urørt til 1956 hvor et italiensk bjergningsfirma fiskede 1000 ton kul – de kul, som var destineret til "Königsberg". Derefter bugseredes vraget til Dar-Es-Salaam, hvor det blev ophugget.

Det andet skib, der kom igennem blokaden, var damperen "Marie" – oprindeligt med Stettin som hjemhavn, men på rejsen til Lindi i Østafrika omdøbt til "Marie" af København – også med Dannebrog agter. "Marie" medbragte 1500 ton forsyninger – en dråbe i havet til to års krig.

Postkort fra Tanga fra 1914.

Af Simon Papousek

Demokratiets sidste bastion

I løbet af 1960'erne opkøbte Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjeneste arealer i Skørping syd for Ålborg. Arealerne lå tæt ved Rold Skov og hvor undergrunden, der var rig på kridt, egnede sig til et større byggeri. Det endte med at blive et 5.000 kvadratmeter stort underjordisk anlæg, som under byggeriet blev holdt så hemmeligt, at ikke engang arbejdsmændene var klar over, hvad det var de byggede. Bygningstegningerne røbede kun at der var tale om et Regionsanlæg Oplev, og ikke det det i virkeligheden var: Et regeringsanlæg.

Da anlægget stod færdigt i 1969, var det samtidig klar til at modtage op til 350 mennesker, der skulle opholde sig her i tilfælde af enten krig eller krise. *Regan Vest. Demokratiets sidste bastion* fortæller historien om etableringen af bunkeren og ikke mindst om, hvordan den var indrettet. Bogen er disponeret med godt 26 sider regulær tekst og 134 sider med fortrinsvist billeder med forklarende billedtekst. Inddelingen er på 8 kapitler, som her især behandler en særlig vinkel på bunkeren – anlæggelsen og byggeriet, arbejds- og hverdagsliv og hvordan beboernes

forskellige opgaver var fordelt.

Regeringsanlægget var beregnet til placering af den siddende regering og kongehuset samt fornøden støtte personel såsom læge, præst, sygeplejersker, politi, embedsmænd, journalister, vagtmandskab, reparatører med videre, så regeringen kunne køre videre uanset hvad der foregik over jorden. I alt kunne anlægget som nævnt huse 350 mennesker, som alle skulle have et sted at sove, vaske sig, spise, slappe af og have mulighed for en eller anden form for adspredelse. Dette stiller naturligvis enorme krav til mængden af mad, sæbe, papirclips, kuglepenne, videofilm, hæfteplastre og alt andet tænkeligt, beboerne kunne få brug for under opholdet. Det hele er med i denne flotte bog, som både har en god og introducerende tekst akkompagneret af de utallige farvefotos. For det er i grunden en fotobog, og det tager sig godt i det store format som bogen er i. Desværre har jeg ikke kunnet finde et sted i teksten, som fortæller, hvor lang tid disse 350 mennesker kunne opholde sig dernede, førend forsyningerne slap op og de var tvunget til at forlade anlægget.

Langt inde i Rold Skov syd for Ålborg står landets bedst bevarede koldkrigsbunker. Regeringsanlægget Vestdanmark blev opført i al hemmelighed i årene 1963-1968. Foto: Nordjyllands Historiske Museum.

Er man til Den Kolde Krig, bunkere, spionhistorier og lignende, er der meget at hente i denne bog. Den er både sjov, underholdende og skræmmende på samme tid.

Helle Nørgaard og Ulla Varnke Sand Egeskov: Regan Vest. Demokratiets sidste bastion. Gads Forlag. 160 sider; Rigt illustreret; Pris 199,95 kr.

Journalist i Nazityskland

Ny bog behandler de danske korrespondenter der opholdt sig i Tyskland fra nazismens magtovertagelse i 1933 og frem til krigens afslutning i 1945. Bogen omfatter korrespondenter fra forskellige dagblade og aviser, både dem der var kritiske over for nazismen, og dem, der betragtede det som nødvendigt og beundringsværdigt. Bogen er tematisk inddelt, og der fortælles både om de større politiske møder, pogromerne, vejen til krig, kunst og kultur, de olympiske lege og koncentrationslejren Dachau, som omtales med noget nær feriestemning.

Nazisternes brug af medier som led i deres propaganda belyses med disse eksempler. Desuden er bogen interessant i beskrivelsen af det skifte, der går fra begyndelsen af nazisternes magtovertagelse og den fascination, dette medførte, hen til hvordan nazismen viste sit sande ansigt. Det gøres

forholdsvist detaljeret af forfatteren Lars-Martin Sørensen, med sans for relevante henvisninger til samtidens aviser.

Udvalget af aviser dækker stort set hele det politiske spektrum i samtids Danmark. Dermed introduceres læseren for, hvorledes de forskellige aviser placeredes politisk, samt hvad og ikke mindst hvordan de prioriterede nyhedsstoffet. Bogen afsluttes med en essayistisk gennemgang af mediernes politiske rolle både dengang såvel som i dag.

Lars-Martin Sørensen har tidligere udgivet bogen *Dansk film under nazismen* (Lindhardt og Ringhof, 2014), og hans forståelse og indsigt i netop filmmidiet fornægter sig ikke i hans aktuelle bog.

Lars-Martin Sørensen: Sidste nyt fra Berlin. Lindhardt & Ringhof. 312 sider; Illustreret. 349,95 kr.

Bogen er en beretning om, hvordan danske journalister dækkede de gruopvækkende begivenheder, der fandt sted under Hitlers regime fra 1933. Bogen undersøger, hvordan begivenheder som Hitlers magtovertagelse, De Olympiske Lege i Berlin og Krystalnatten blev videreformidlet til de danske avislæsere. III.: Lindhardt & Ringhof.

Danske uniformer i Trankebar 1791

Denne artikel tager udgangspunkt i danske militære uniformers brug i handelsstationen Trankebar og dens fæstning Dansborg omkring 1791 - det vil sige artilleriets og infanteriets

Af Hans Chr. Wolter

Baggrund

Adelsmand og Rigsadmiral Ove Gjedde (1594-1660) opfyldte majestæten ønske, da Trankebar på Coromandelkysten i Sydindien med handelsprivilegier i 1620 blev overdraget til Christian 4.

Den 19. november i år bliver det 400 år siden, at de danske handlende under det i 1616 oprettede Ostindiske Kompagni på Fjernøsten gennem traktatindgåelsen og en serie mundtlige aftaler fik væsentligt forbedret deres kommercielle arbejdsbetingelser. En lang og undertiden florisant periode fulgte, men da handlen mod slutningen forblev hensygnende, blev Trankebar i 1845 solgt til briterne.

Opførelsen af det befæstede støttepunkt for den danske ostindiske handel, Dansborg, tog fart allerede i slutningen af 1620, og resultatet blev en entreprenørmæssig præstation. Da inspirationen hvilede på fæstningsbyggeri i Nederlandene, blev det til et firfløjet voldanlæg med hovedbygningen vendt mod havet, med solide hjørnebastioner, med hvælvet port og vagtbygning. Da Gjedde med *Elefanten* afsejlede i februar 1621, var befæstningen navngivet, anvendelig men ikke færdig.

Som modsvar på militære trusler fra fyrsten Nayak Ragunatha tog kommandanten i Trankebar, Eskild Andersen Kongsbakke, i 1660erne fat på at befæste selve byen, hvilket skete med opførelse af fire solide kanontårne, der blev forbundet med mure. Trankebar blev en befæstet by, og dermed påbegyndtes afviklingen af fæstningen Dansborg som det eneste militære støttepunkt for handelen. Da Eskild Andersen som byens guvernør døde i 1674, efterlod han en istandsat fæstning og en driftig handelsby. I slutningen af århundredet blev de murede kanontårne afløst af mere tidssvarende murede bastioner med fæstningsgrav, og foran Landporten blev der

anlagt en ravelin. Imidlertid mislykkedes alle forsøg på at befæste langs kysten som følge af den kraftige og grådige brænding.

Så Trankebar blev aldrig nogen stærkt befæstet by, og i slutningen af 1700-tallet var de generelle fortifikationskrav steget så meget, at handelsstationen på dette område ikke kunne stå distancen. Kun kunne anstrengelserne række til at afslå overraskelsesangreb fra passerende styrker. Imidlertid blev status som fæstningsby af stor magtsymbolsk betydning for både Dansborg og hele handelsstationen. Voldgraven om Dansborg sandede til og blev tilkastet, Dansborg blev liggende men havde endegyldigt mistet sin betydning, og frem til salget af Trankebar i 1845 boede guvernørerne i bygningen, der vender ud mod Paradepladsen.

Kronen overtager brugsretten

Da omkostningerne for driften af Trankebar og Serampore voksede sig for store for Asiatisk Kompagni, gik et kommissionsarbejde i gang, og den 1. august 1777 bortfaldt kompagniets brugsret, der så blev tilbageført til Kronen; kun blev kompagniet lejer af pakhuse.

Kort efter blev forsvaret forøget, således at guvernøren fik kommando over 1. kompagni med 120 infanterister, 2. kompagni med 40 europæiske artillerister og 40 indfødte samt 2 sepyokompagnier med danske kompagnichefer. Øvrige officerer i disse kompagnier (servikarer), underofficerer (havildarer) og menige (sepoys) var indfødte.

I 1786 opførtes Søndre Søbastion tættest ved Dansborg og sikredes

Artillerist i Trankebar 1791.

med kalk og sten. Bastionen bestykkedes med 12 kanoner. I 1787-1789 anlagdes efter samme principper Nordre Søbastion, og begge bastioner blev dimensioneret til 20 pundige kanoner. Herved blev reden sikret, men da mellemrummet mellem de to bastioner kun var sikret med palisader, ville byen let kunne indtages af angribende infanteri.

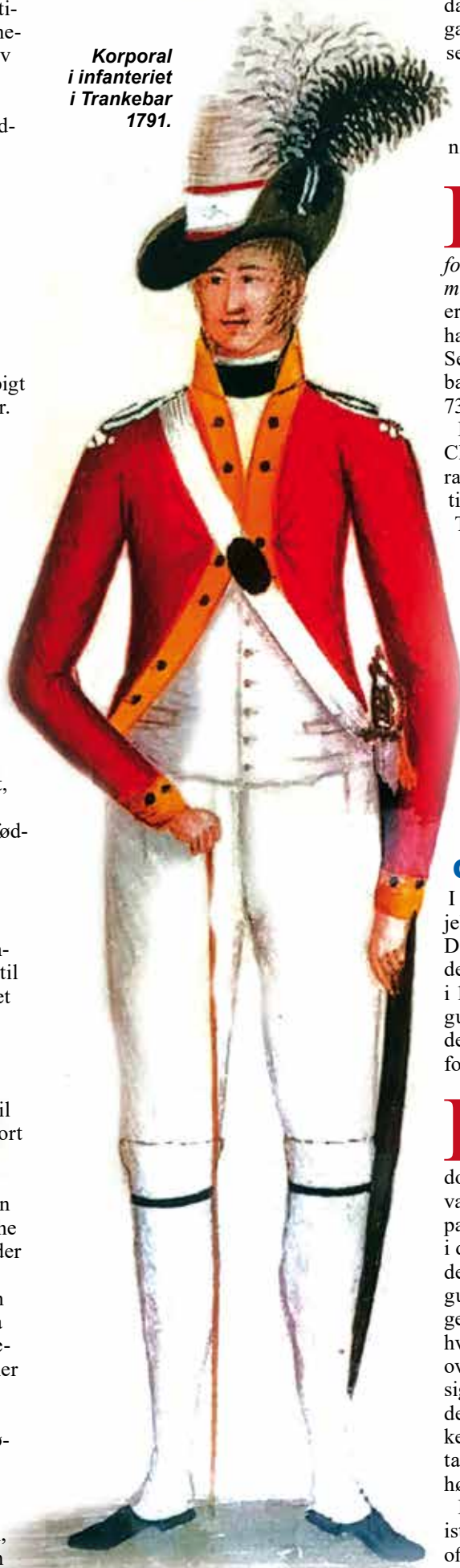
I 1788 tiltrådte Peter Anker (1744-1832) som ny guvernør, og han trådte tilbage i 1806. Blandt sine mange udfordringer stod han over for en vaklende disciplin blandt de europæiske soldater, som dels var hvervet inden for dobbeltmonarkiet, og dels i Tyskland og Sverige. Blandt andet på grund af deserteringer måtte der hyppigt fra København udsendes nye rekrutter. Alt i alt udgjorde fæstningsværkerne og garnisonen den mest belastende enkeltpost på majestætens budget. At begge kompagnier kunne kasereres tæt på Landporten, og at vagttjeneste, eksercits og feltøvelser gennemførtes, medvirkede alt sammen til at løfte disciplinen.

Artillerikompaniet var imidlertid mandskabsmæssigt alt for svagt til i en skarp situation at kunne betjene skytset på bastionerne eller de fire feltpjecer. Heller ikke udbedring af fæstningsværkerne kom der bevilgninger til. Peter Anker havde ingen heldig hånd med styrkelse af forsvaret, og i 1799 var styrken reduceret til 52 musketerer, 12 konstabler og 300 indfødte sepoys.

Så længe helstatens væbnede neutralitet blev respekteret, var handelen florissant. Højkonjunkturen slog især igennem fra starten på Den Amerikanske Uafhængighedskrig i 1775, og indtil briterne i 1807 tvang dobbeltmonarkiet over på Napoleons side. Mod store modstandere magtede fæstningsbyen reelt intet.

Den 12. maj 1801 slog briterne til – ligesom de havde gjort det kort forinden med angrebet Skærtorsdag den 2. april mod København. Et par orlogsskibe ankrede op på reden med åbne kanonporte. 200 mand af The 74th (Highland) Regiment of Foot under Colonel Major-General Sir Archibald Campbell søsattes, samtidig med at en styrke nærmede sig fra Madras for fra landsiden mod nord at afskære Trankebar. Den slags koordinerede operationer var briterne qua deres sømagt mestre i at udføre - Trankebar stod over for indeslutning fra alle sider, og guvernøren måtte med sine begrænsede styrker opgive al modstand og se britiske tropper besætte sin overgivne by. Da briterne året efter hævede besættelsen, udløb dermed uigenkaldeligt perioden

**Korporal
i infanteriet
i Trankebar
1791.**

som indbringende handelsstation. En ny kapitulation fulgte den 12. februar 1808, da britiske styrker heller ikke denne gang kunne afvises, hvorefter besættelsen forløb indtil 1815. Guvernør Peter Hermanson blev straks suspenderet, britisk government blev indsat, og de danske embedsmænd videreførte nødtørftigt administrationen.

En beskrivelse af 74th Regiment of Foot omkring 1801 findes i f.eks. Barnes, R. Money, *The Uniforms & History of the Scottish Regiments*, London 1956, p. 84-107. Kiltet er Mackenzie-MacLeod. Regimentet havde udmærket sig under angrebet på Seringapatam i 1799, hvori også deltog bataljoner fra højlandsregimenterne 71st, 73rd, 74th, og 75th.

Med salgstraktaten i 1845 afstod Christian 8. både Trankebar og Serampore med alle offentlige bygninger til det britiske Ostindiske Kompagni.

Traktaten sikrede imidlertid fortsat det dansk-norske monarkis ostindiske handel.

Sidste år fik jeg lejlighed til at besøge den gamle handelsstation og koloni og kunne besigtige de pittoreske bygninger – såvel de imponerende som de ringe vedligeholdte.

Her vil jeg hæfte mig ved: Det administrative omdrejningspunkt Guvernementshuset.

Uniformstegninger for 1791 i Guvernementshuset.

Guvernementshuset

I 1770-erne udfoldede der sig overvejelser om at nedlægge eller at ombygge Dansborg, hvor guvernørerne residerede; men Kommercekollegiet besluttede i 1784 i stedet at købe den tidligere guvernør David Browns hus ved Paradepladsen, der så indrettedes til residens for guvernøren.

Det tredelte forhus ligger på nordsiden af Paradepladsen og ud til Kongensgade. Da ejendommen i 1784 blev solgt til Kronen, var bygningen trefløjet. Når man er passeret gennem forhuset og videre ud i den bagvedliggende gårdsplads, bliver det klart, at her har det været stateligt for guvernørerne at holde officielle modtagelser og selskaber. Dog vides det ikke, hvornår gårdspladsen er blevet til en overdækket sal. Bag forhuset strækker sig to lige store ét-etages sidefløje – men der skulle jo også være god og tilstrækkelig plads til at modtage skatteindbetalinger i form af store mængder ris ved høsten et par gange årligt.

Bygningen har gennemgået store istandsættelser men er fortsat lukket for offentligheden.

Danske uniformer i Trankebar 1791

Uniformstegninger for 1791 i Guvernementshuset

I Guvernementshusets stueetage blev jeg overrasket over at finde tre kolorede approbationstegninger over danske uniformer med datering 1791.

*Her findes tre approbationstegninger:
Artillerist i Tranquebar 1791
(num. 4516)*

*Artilleriofficer i Tranquebar 1791
(num. 4515)*

*Korporal i infanteriet 1791
(u. num.)*

Ved helstatens overtagelse af Trankebar fra Ostindisk Kompagni i 1777 blev der etableret en garnison bestående af et musketerkompagni på fire officerer, 14 underofficerer og 74 musketerer samt et lille artillerikompagni, et musikkorps og et par kompagnier hvert med 90 sepoys, hvilket sidste mellem 1780-1801 voksede til fire kompagnier.

Styrken bestod af frivillige fra dobbeltmonarkiets hær, og sorterede for rekruttering og udrustning i 1791 under Generalitets- og Kommissariatskollegiet i København.

For infanteriet var uniformskjolen rød med gule kraver, rabatter og ærmeopslag

Artilleriofficer i Trankebar 1791.

samt sort halsbind. Culotte (knæbukser) og vest var som gamacherne hvide. Gamacherne bar gule knapper.

Underofficererne bar på skuldrene sølvepaulet, og endvidere en sabelkvast af sølv og en sølvkrampe og -knap i hatten. Officererne bar på begge skuldre sølvepauletter og portepée til sablen. Korporalen synes at bære musketerkårdede M 1748, men tegnet for lang.

Artilleriet skulle til de røde uniformskjoler bære mørkeblå kraver, rabatter og ærmeopslag samt sort halsbind. Menige bar mørkeblå vest og culotte (knæbukser) med hvide gamacher, mens officererne brugte hvide veste, lange hvide bukser og sorte støvler og naturligvis portepée. Artilleristernes hvide bandoler over venstre skulder bar rømmenår og kardusprikker. Artilleristen synes at bære musketersabel M 1756 og glat infanterigevær M 1745.

Artilleriofficerernes hvide bandoler over højre skulder bar sablen, der synes at være privat.

Dateringen af tegningerne er muligvis problematisk for så vidt angår de anvendte hatte. Som udgangspunkt brugtes den runde hat af den type, som foreskrevet for hæren i 1790, blot var klimatilpasningen åbenbar. Hærens liniefanteri bar rund hat med skygge hele vejen rundt, mens den sorte kokarde blev fastholdt af en krampe i knappernes farve. På den ostindiske hat

Guvernementshuset blev i 1775 tilskødet guvernøren. I forhuset med oprindelig dets syv fag i to etager og med søjlekolonade i stueetagen residerede guvernørerne inklusive Peter Anker, 1788-1806. Ved salget af Trankebar i 1845 tog briterne over.

var skyggen bredere, den var forsynet med hattebånd hvidt eller gult alt efter knapperne farve; og pulden var hvid med montering af hvid og sort fjer. Intet af dette kendtes i den dansk-norske hær.

Inspirationen til den hvide hat kan være hentet fra det europæiske regiment tilhørende britisk Ostindisk Kompagni. I al fald findes der et billede af soldater fra enheden, der iført hattetypen rykker frem mod soldater fra Mysore i Den Anden Anglo-Mysore krig 1783. Billedet er af Richard Simkin "Siege of Cuddalore". Indiske fyrster, briter og franskmænd krigedes om territorier og handelsrettigheder på den indiske østkyst i midten af 1700-tallet. Allianceskift var hyppige i kampen om at komme bedst ud af stridighederne.

Ved kgl. resolution af den 22. maj 1790 blev det bestemt, at officererne ved infanteriet skulle, i stedet for de runde hatte, bære trekantede, af samme facon som de allerede for kavaleriet, var blevet approberet. I resolutionen fastslås det, at for underofficererne og de menige skulle de runde hatte forblive i brug. Den afsluttende del af resolutionen illustrerer, hvor vanskeligt – og ofte umuligt – det er at afgøre, hvad der faktisk blev båret hvornår: *"Endskønt disse trekantede Hatte først skulle være færdige til den Tid, naar ethvert Regiment anlægger den næste nye Over-Mundering: saa maa det dog staae enhver frit for, at forsyne sig dermed, naar han vil; og de Officeerer, der allerede have anskaffet sig runde Hatte, kunne bruge samme uden for Tjenesten."*

Sandsynligt er det, at den runde hat ikke holdt sig længe blandt officererne, der antagelig har ønsket at skille sig ud fra de menige og underofficererne. Derfor gælder det også her, at ét var, hvad der udtrykkeligt blev foreskrevet i regulativer, noget ganske andet blev springende efterlevelse af uniformeringsidealer. Med hensyn til den faktiske anvendelse af officershatte synes vi at mangle samtidige kunstneres gengivelser af disse i reel brug i Trankebar, dengang de netop stod til almindelig bedømmelse.

I 1798 blev en ny type rund hat indført i det dansk-norske linieinfanteri. Den havde opklappet skygge på venstre side. Musketererne bar hvid fjer.

Ved kgl. resolution af den 15. maj 1805 approberede majestæten uniformer for menig og officer i de europæiske tropper i Trankebars garnison – og her bæres den sorte runde hat i samme form som i hæren. Det udelukker ikke, at garnisonen har skiftet fra den i 1791 godkendte tidligere end i 1805. Snarere viser det, at sikker viden også her afhænger af tilgængeligheden af pålidelige kilder.

Landporten set fra bysiden. I 1791 nedrev man den oprindelige port og fandt under udgravningen en sten, der bar Frederik 3.s navnetræk. Da den nye grundsten blev nedlagt samme år, marcherede hele garnisonen med musik til porten. De fire feltpiecer affyrede 27 skud, og under opførelsen i 1792 kronedes frontispicen med Christian 7.s navnetræk – symbolet på magten og koloniens overvåger og beskytter.

Landporten set fra landsiden mod Kongensgade. Heller ikke her skortede det på dekorationer med militære symboler.

Dog er det overvejende sandsynligt, at da den danske styrke den 12. maj 1801 på Paradepladsen overgiver sig til de skotske højlandere, er danske menige og underofficerer uniformeret, som vi har set det i tegningerne fra 1791.

Forskellene mellem tropperne til fods i den dansk-norske hær og infanterister og artillerister i Ostindien omkring 1790-1791 består således kun i de forskellige hatte og i sorte gamascher i Danmark-Norge og hvide i Trankebar.

Afslutning

I forbindelse med 400-års jubilæet for etableringen af handelsstøttestedet og af markeringen heraf i 2020 kan det være en god idé at anvende hjemmesiden for Foreningen Trankebar: www.foreningen-trankebar.dk.

Ikke mindst ligger der her omfattende information om stedet og et væld af gode gamle og nye billeder af især bygninger og kort. Det er foreningens hovedformål at arbejde for bevaring af bygninger opført og i brug i hele perioden 1620-1845. Restaurering af Guvernementshuset blev udført i samarbejde med Nationalmuseet.

Ved besøg i Trankebar er det som dansker givtigt at give sig selv god tid til at se mest muligt og at være forberedt på at møde det uventede. Pludselig stopper man op midt i Kongensgade over for en flok aber, der ikke sådan lige passerer gaden; og ved Landporten kan man blive sørgeligt overrasket over nogle køer, der finder sig henvist til at spise af valgplakaterne, fordi anden føde i området er for sparsom. ■

Sønderjyderne og Den store krig 1914-1918

Museum Sønderjylland har taget initiativ til at oprette hjemmesiden, hvor man kan indsamle og formidle historien om sønderjyder under Første Verdenskrig.

Forfatteren fortæller om arbejdet med at oprette en hjemmeside, hvor man kan indsamle og formidle historien om sønderjyder under krigen. Hjemmesiden er siden blevet en stor succes.

Af Jørgen Flintholm

I forbindelse med 100-året for den Første Verdenskrig tog Museum Sønderjylland initiativet til at oprette en hjemmeside, hvor man kunne indsamle og formidle historien om sønderjyder under krigen.

De primære initiativtagere var museumsinspektør René Rasmussen, Sønderborg Slot, historiker Martin Bo Nørregård, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, og arkivar, cand.phil. Hanne Cordes Christensen, Sønderborg Slot.

Hovedtanken bag hjemmesiden var, at der hver dag mellem august 2014 og november 2018 skulle udsendes en daglig opdatering af dagens begivenhed med 100 års forsinkelse.

Samtidig ville man forsøge at etablere en database med – i første omgang – alle faldne sønderjyder under krigen, og på sigt alle deltagende sønderjyder i krigen. Da det drejer sig om omkring 7.000 faldne og omkring i alt 35.000 krigsdeltagere, er det et meget ambitiøst mål, men vi er kommet godt fra start.

En af de første beslutninger, der måtte træffes var, hvordan man skulle afgrænse det geografiske område, hjemmesiden skulle dække. Det er ingen hemmelighed, at der altid i Sønderjylland har været en interessekonflikt mellem den »dansk-sindede« og »tysk-sindede« befolkningen. Samtidig er det også en kendsgerning, at der syd for den nyværnede landegrænse til Tyskland – navnlig i Flensborg området – var en stor »dansk-sindet« befolkning. Problematikken blev aktualiseret under etableringen af mindelunden for Første Verdenskrig i Marselisborg ved Århus. Her skulle kun »dansk-sindede« mindes, og der skulle være sindelagskontrol før et navn blev godkendt.

I det endelige resultat blev der imidlertid også optaget soldater i de allierede

Der er også i udlandet stor interesse i Første Verdenskrig, og mange har søgt hjælp på hjemmesiden, ikke mindst på grund af de viste Regimentshistorier.

hær. Der var optegnet 4140 navne, så langt fra alle Sønderjyder er nævnt her. I afgørelsen valgte man at se bort fra sindelag og fødselssted, men udelukkende fastholde en geografisk afgrænsning til det nuværende Sønderjylland, d.v.s. den del af Slesvig, der ved genforeningen kom tilbage til Danmark. Som et kuriosum betyder dette, at også preussiske officerer og underofficerer, som blev »importeret« som tjenestegørende ved de nye tyske garnisoner i Haderslev og Sønderborg, også er medtaget i databasen.

Kilderne

Der eksisterede på daværende tidspunkt ingen samlet oversigt, men ved hjælp af frivillige, ulønnede medarbejdere, blev samtlige kirkebøger og mindesmærker i hele Sønderjylland gennemgået og resultatet samlet i én database.

Historieforskning omkring Første Verdenskrig på tysk side vanskeliggøres i stor grad af den kendsgerning, at op mod 90 % af de preussiske militærarkiver i Potsdam brændte op under de allierede bombeangreb i 1945.

En af de få primærkilder er derfor en række af officielle regimentshistorier, der i mellemkrigsperioden blev udsendt i rammerne af »Erinnerungsblätter deutscher Regimenter«

Disse regimentshistorier er udarbejdet under medvirken fra det daværende tyske rigsarkiv i Potsdam, og selvom kvaliteten er svingende, udgør de en væsentlig kilde til sønderjydernes krigsoplevelser.

For mange er regimentshistorierne ikke

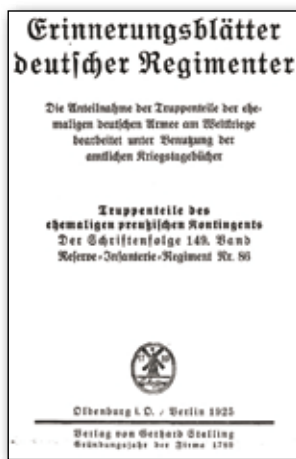
umiddelbar tilgængelige, dels fordi de oftest ikke findes i bibliotekssammenhæng, dels fordi de er skrevet på »gammel-tysk« og med gotiske bogstaver.

Langt de fleste sønderjyder gjorde tjeneste i enheder under Armeekorps LIX i Altona. Da dette Armeekorps i fredstid opstillede to divisioner og ved mobilisering yderligere opstillede et Reserve-Armeekorps IX med yderligere to divisioner, udgør alene disse et betydeligt antal regimenter og selvstændige bataljoner.

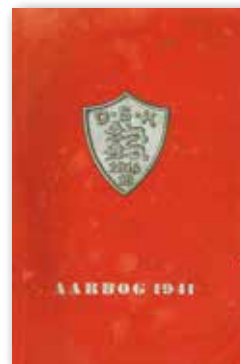
Det er lykkedes hjemmesiden at skaffe kopier af langt de fleste af disse enheder, der derefter er oversat til dansk og nu er lagt på hjemmesiden.

Bataljonen fra Haderslev

Når man læser de tyske regimentshistorier opdager man, at sønderjyder har deltaget

En af de få primærkilder er en række af officielle regimentshistorier, der blev udsendt i mellemkrigsperioden.

En anden vigtig kilde er de røde årbøger, som foreningen »Danksindede Sønderjydske Krigsdeltagere 1914-18« har udsendt.

i nogle af de mest berømte slag under krigen.

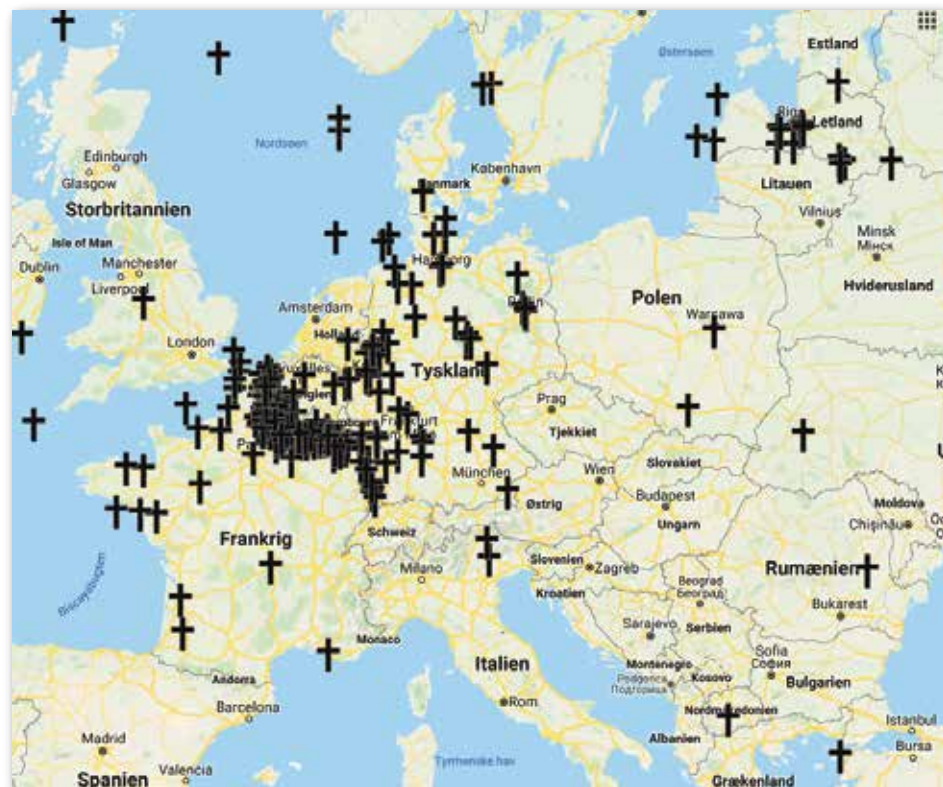
Bataljonen fra Haderslev – II. Bataillon, Infanterie-Regiment 84 – er et rigtig godt eksempel, der i virkeligheden fortjener en hel bog. Bataljonen bestod ved efter mobiliseringen i august 1914 af op til 2/3 dansktalende sønderjyder, idet kun de faste officerer og underofficerer var preussere. Dens krigshistorie omfatter det første sammenstød mellem den engelske og den tyske hær ved Mons. Den blev standset under slaget ved Marne, hvor den var en af de enheder, der nåede nærmest Paris. Den erobrede Hartmannsweilerkopf i Vogeserne, den kæmpede ved Verdun, der hvor i dag museet i »den røde zone« ligger, og bataljonens chef, Hauptmann Soltau, gav ordre til rømning af Fort Douaumont. Den blev løbet over ende af 375 engelske kampvogne i efteråret 1917 ved Cambrai under den første massive indsættelse af kampvogne, og den gik i 1918 til grunde ved den lille nordfranske landsby Ors i en kamp, der på engelsk side udløste to Victoria Cross og kostede den berømte engelske digter Wilfred Owens livet.

En anden primærkilde er de røde årbøger, foreningen »Danksindede Sønderjydske Krigsdeltagere 1914-18« hvert år mellem 1941 og 1972 udsendte. Årbøgerne blev udsendt under sloganet »Kammerat fortæl...« og er derfor primært krigsdeltages egne oplevelser under krigen.

Alle disse årbøger er tilgængelige på hjemmesiden, hvor der desuden er udarbejdet et index til bøgerne.

Hjemmesiden afstedkom hurtigt en række forespørgsler om faldne, da mange familier ikke vidste, hvor deres slægtninge var begravet. Problemerne omkring krigsgrave fra Første Verdenskrig er tilstrækkelige til at fylde flere bøger, men kort fortalt, havde Tyskland i realiteten ingen indflydelse på etablering af soldaterkirkegårde.

De tyske soldaterkirkegårde lå spredt i et endog meget stort antal over hele Frankrig og Belgien, men blev af værtslandene samlet i et langt mindre

På hjemmesiden er der oprettet et interaktivt kort, hvoraf det fremgår, hvor i verden sønderjyder ligger begravet.

Sønderjyderne og Den store krig 1914-1918

antal – og derfor væsentlig større – kirkegårde. Flytningen af de døde til disse koncentrations kirkegårde skete måske ikke med den helt store omhyggelighed, og et meget stort antal af de tyske faldne har derfor ingen kendt grav. Går man lidt dybere ned i emnet kan man dog oftest fastlægge den kirkegård, hvortil enkelte døde blev flyttet, og derfor sandsynligvis ligger som »ukendt« soldat.

Interaktivt kort

På grund af de mange forespørgsler blev der til hjemmesiden oprettet et interaktivt kort, hvoraf det fremgår, hvor i verden sønderjyder ligger begravet – Kina, Afrika, Falklandsøerne, Irland, Storbritannien, Danmark og naturligvis Frankrig, Belgien og Tyskland.

Hjemmesiden er blevet en stor succes, ikke alene her i Danmark. Der er også i udlandet stor interesse i Første Verdenskrig, og mange har søgt hjælp på hjemmesiden, ikke mindst på grund af de viste regimentshistorier. Slægtsforskning er efterhånden blevet hobby for mange, hvilket igen har ført til mange henvendelser.

Det er allerede flere år siden, at hjemmesiden nåede opslag nummer 3 million.

Opindeligt skulle hjemmesiden stoppe den 11. november 2018 på 100. års dagen for Første Verdenskrigs ophør. På grund af den store succes og en (lidt) bedre økonomisk situation, fortsætter hjemmesiden efter den oprindelige ide med daglige beretning frem til Genforeningsdagen i 2020.

Herefter er det håbet, at hjemmesiden kan forblive som vidensbank for historien om Sønderjylland under Første Verdenskrig.

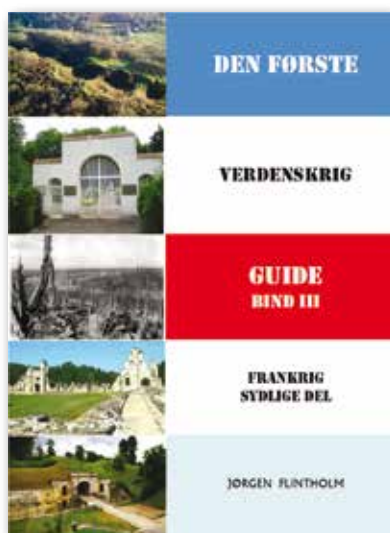
Jeg har haft fornøjelsen at være medarbejder på hjemmesiden, hvor jeg primært har oversat regimentshistorier, har OCR-indlæst de røde DSK-årbøger og bidraget til data-basen over faldne sønderjyder.

Gennem en lang årrække har jeg forsøgt at lave en database, hvori ALLE danske statsborger, der faldt under »den store krig« er optaget. I læsende stund omfatter den 7.247 personer.

Jeg har den grundlæggende indstilling, at man ikke kan tage copyright på historie. Derfor er det materiale, jeg har samlet, frit tilgængelig. Kan jeg hjælpe, gør jeg det gerne, også med regimentshistorierne.

Jeg har haft fornøjelsen nogle gange at være guide for ture til krigens slagmarker, sidst for »Historisk samfund for Als og Sundeved«. Jeg er forfatter til en omfattende guide i tre bind til Første Verdenskrig. ■

Gå selv på opdagelse på hjemmesiden www.denstorekrig1914-1918.dk

Artiklens forfatter har skrevet en omfattende guide i tre bind til Første Verdenskrig.

Siden sidst ...

Stor interesse for Warszawa-pagtens angrebsplaner

Under Den Kolde Krig havde Warszawa-pagten meget detaljerede planer for angreb på Danmark. Disse planer var emnet for et velbesøgt foredrag af forfatter og forhenværende E-officer Niels Jensen på medlemsmødet den 4. marts. Som Hans Chr. Wolter sagde i sin introduktion af aftenens foredrag, var der tale om gyser på NATOs nordflanke.

Efter Den Kolde Krig er mange klassificerede rapporter og dokumenter nedklassificeret og offentliggjort. Blandt disse fremgår det at Danmark i høj grad havde sovjetisk bevågenhed, og at Danmark endda var udsat som mål for atomangreb. Den store militære interesse for Danmark skyldes landets beliggenhed, da Sovjet ønskede at skabe en uhindret adgang til Nordatlanten gennem de danske farvande.

USA's efterretningstjeneste havde en omfattende viden om Warszawa-pagtens angrebsplaner. En viden der bl.a. stammede fra én kilde, nemlig oberst Ryszard Kuklinski, fra den polske folkehær.

Niels Jensen fortalte med mange eksempler, hvordan Sovjetunionen efter 2. Verdenskrig begyndte et kæmpe arbejde med at udarbejde og trykke bl.a. bykort, strategiske kort og planlægningskort. Ikke bare over Danmark, men hele Vesteuropa. Alene Danmark var dækket af 800 forskellige kortblade.

For at kunne udarbejde de mange kort, der i kvalitet fuldt ud levede op til dansk kort, indsamlede man fra 1960'erne til 1980'erne en meget detaljeret viden om Danmark, den danske infrastruktur, større byer og havneanlæg samt relevante kyststrækninger, hvor en eventuel landgang kunne finde sted. Mange af oplysningerne byggede endvidere på rekognosceringer foretaget af bl.a. polske flådeofficerer.

Niels Jensen havde krydret foredraget med en udstilling af udvalgte kort og andet materiale med relation til foredraget. De mange detaljerede oplysninger om de hemmelige angrebsplaner gav anledning til stor spørgelyst blandt tilhørerne.

H.D.

IX. Armeekorps:									
Division	17				18				Korps
Infanterie-Brigade	33	34	35	36					
Infanterie-Regiment	75	76	89	90	84	86	31	85	
Artillerie-Brigade	17				18				
Feldartilleri-Regiment	24	60			9	45			
Jäger-Battalion	9								
Dragoner-Regiment	Stab + 1/2 16				1/2 16				
IX. Reserve-Korps									
Division	17. Reserve				18. Reserve				Korps enheder
Infanterie-Brigade	81. Inf.		33. Reserve		34. Reserve		35. Reserve		
Infanterie-Regiment	162	163	Res. 75	Res. 76	Res. 31	Res. 90	Res. 84	Res. 85	
Artillerie-Brigade	ingen				ingen				
Feldartilleri-Regiment	Res. 17				Res. 18				II./Garde-Fuss-Rgt
Jäger-Battalion					Res. 9				
Dragoner-Regiment	Res. Hus. 6				1.+2. Res. 9				Res. Hus. 7
AJOUR - oversat til dansk 01-04-2020									

På hjemmesiden arbejder man på at etablere en database med – i første omgang – alle faldne sønderjyder under krigen, og på sigt alle deltagende sønderjyder i krigen.

Kend din figur

Claus Allan Anderson fortæller her om at arbejde med tinfigurer og specielt om figuren på billedet, French Voltigeur Russia 1812, der er 75 mm.

Vi har på billedet en 75 mm figur. I mange år prøvede firmaerne at få en fælles størrelse. Der var 54 mm – 65 mm – 70 mm – 80 mm – 90 mm – 100 mm – 110 mm – 120 mm samt større figurer.

I dag har vi 54 mm – 75 mm – 90 mm som de fortrukne, hvor der hver måned kommer rigtigt mange figurer i de størrelser. Men Art Girona har det bedst med 70 mm, men vi ser de små størrelser som 28 mm vinde indpas.

Det spanske firma Onira Miniature laver 28 mm, som vi aldrig har set før. Anatomien helt i top, før var det altid hænder, sabler og geværer, som var store og klodsede, så figuren blev helt ødelagt.

Jeg har det sådan, at hvis figuren er god, kan det være 28 mm eller 200 mm, dog fylder 200 mm lidt for meget i mit skab.

Når jeg starter med en figur, er den historiske baggrund vigtig for mig. Hvis den skal males rigtigt, er det nødvendigt at se, hvor den befinder sig. Er den til parade eller i skyttegraven? Hvordan er historien?

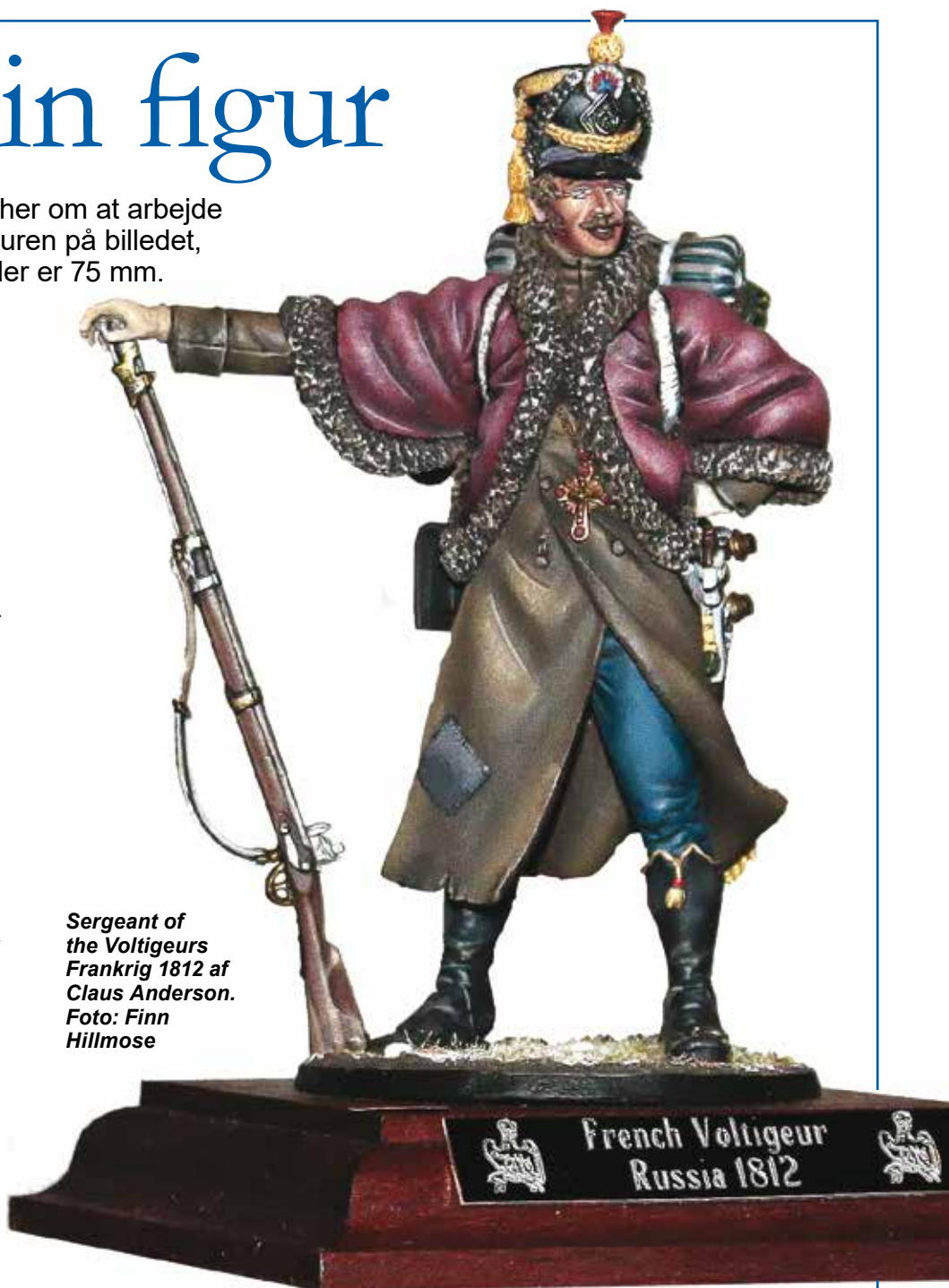
Vores mand på billedet befinder sig i Moskva i 1812. Napoleon har ikke kunnet få det afgørende slag, som det var hans hensigt. Den brændte jords taktik gør sig nu gældende, der er for lidt mad og for få forsyninger til hæren. I Moskva og omegn er føden nærmest sluppet op, og den første sne er begyndt at vise sig i takt med det er blevet koldere.

Plyndringstogt

Derfor har vores mand fået lidt sne, dog har jeg passet på, at man stadig kan se jorden, da sneen kun lige er begyndt. Det er blevet lidt koldere, så vor mand har fået en kåbe på, som han synes er pæn og også giver lidt varme.

Hvis vi kunne se ham bagfra, har han været på plyndringstogt i de russiske kirker, så han bærer på flere guldting. Han fremstår som en mand, der stadig er frisk og i stand til at kæmpe, men den første lap er dog dukket op på hans frakke.

Han er berørt over, at hans kejser ikke har kunnet vinde den endelige sejr. Men alt i alt har han været længe hjemmefra

Sergeant of the Voltigeurs Frankrig 1812 af Claus Anderson. Foto: Finn Hillmose

og glæder sig nu til at komme hjem, købe sig en lille gård med tilhørende vinmarker for alt det bytte, han slæber rundt med.

Tilbagetrækning

På dette tidspunkt har katastrofen ikke vist sit sande ansigt. Kulde, udmattelse og mangel på mad fik soldaterne til at efterlade sig bytte i sneen, det var umuligt at bære rundt på. Kræfterne var der ikke mere. På tilbagetrækningen skulle man ligeledes forsvare sig, og var man efternøler, blev man hugget ned af kosakkerne. Russiske bønder angreb efternølerne med markredskaber. De udmattede og forfrosne soldater havde ikke flere kræfter og blev hugget ned for fode.

Dog skulle det vise sig, at noget af byttet fandt vej til Frankrig, mens store dele af det kunne vende tilbage til de russiske kirker. Da russerne senere gik ind i Paris i 1914, lykkedes det at finde bytte, som så langt om længe kunne bringes hjem. Det var vigtigt for russerne, at kirkerne fik deres ting tilbage, da det var helligbrøde at stjæle derfra.

Idag ser vi mange firmaer komme med figurer fra 1812, marskal Ney der forsvarede bagtroppen af hæren, afbrænding af fanerne samt mange andre flotte figurer fra den periode.

Kend historien om din figur og kom i gang.

Mødekalender 2020

Dansk Militær- historisk Selskab

Vedr. møder under coronakrisen:
Se den seneste opdatering af
mødekalenderen på www.chakoten.dk

Generalforsamlingen er udsat til efteråret

Følg med på www.chakoten.dk
Læs mere om generalforsamlingen i
Chakoten 2020 nr. 1, side 22.

Onsdag den 12. august

Den tyske sværdtradition - Meister Johannes Liechtenauer og hans arv v/Lars Lind

Tyske historiske fægtmanualer - fra praktisk kampsystem til fitness- og sports fægtning. Gennemgangen vil være såvel i praksis som teoretisk.

Lars Lind er tidligere mangeårigt medlem af Chakoten. Han har i mere end 40 år trænet og undervist i både bevæbnet og ubevæbnet kamp, og han underviser hvert år på mange seminarer i såvel Danmark som hele Europa. Har bl.a. i de seneste 20 år fast undervist mindst en gang om året på seminarer på The Royal Armouries i Leeds i historisk kampkunst. Han er Member of Society for Combat Archaeology.

Rødovregaard,
Kirkesvinget 1,
Rødovre

Alle **onsdagsmøder** åbner
kl. 18.15, og de annoncerede
programpunkter (foredrag eller
andet) starter kl. 19.30.

Fyns Militærhistoriske Museum får i fremtiden til huse i det gamle stabshovedkvarter på den tidligere Odense Kaserne. Foto: Fyns Militærhistoriske Museum.

Fyns Militærhistoriske Museum får nye rammer

Det nye Fyns Militærhistoriske Museum i Odense er klar til at åbne i nye omgivelser, når myndighederne giver grønt lys. I næsten et år har en lille gruppe frivillige fra foreningen bag museet to gange om ugen knoklet for at gøre en del af det gamle stabshovedkvarter på den tidligere Odense Kaserne på Søndre Boulevard klar til at huse et museum.

Museet har modtaget penge via finanslovaftalen for 2019. Nu er det meningen, at private fonde skal være med til at løfte museet yderligere etage for etage, så man kan fortælle regimentshistorie, militærhistorie, besættelsehistorie og historien om hjemmevernet. Og museet vil gerne bruges af byens skoler - der bliver bygget en skolestue på den første etage med moderne undervisningsudstyr.

Museet fortæller bl.a. regimentshistorie og har en fin samling af uniformer.
Foto: Fyns Militærhistoriske Museum.

Foruden stabsbygningen har museet også overtaget de to porthuse og pladsen ved den gamle hovedindgang til kaserne, hvor der også er opsat en mindestavle for de seks fynske soldater, der mistede livet 9. april 1940.

Museet blev oprettet på initiativ af kaptajn O.V. Petersen på Fynske Livregiments kaserne i marts 1983 som Fynske Livregiments Historiske Samling. Med udgangspunkt i Fynske Livregiments historie og Odense som garnisonsby og de mange fynboer, der har gjort tjeneste i Forsvaret, vil Fyns Militærhistoriske Museum bl.a. fortælle om Fynske Livregiments lange historie og om forsvaret på Fyn. Gennem de genstande og vidnesbyrd, som museet råder over, præsenteres personlige historier om de mennesker, der har været involveret i de begivenheder, som militæret på Fyn har deltaget i.

Museet vil fortsætte indsamlingen af effekter og fortællinger til illustration af interesseområdet og opbygningen af et unikt bibliotek og arkiv med militærhistoriske skrifter, bøger, tekniske manualer etc. samt ikke mindst de mange personlige arkiver. Gennem etablering af studiepladser vil museet tilbyde faciliteter for forskning f.eks. i personalhistorie og være en kilde, som kan anvendes af en bred kreds af borgere, studerende og elever fra skoler, gymnasier og universiteter ved udarbejdelsen af projekter.

H.D.

Onsdag den 2. september

Anvisningssalg

De, der har meddelt mailadresser, får lister over det udbudte tilsendt pr. mail. Listen over effekter vil kunne ses på hjemmesiden 14 dage før.

Søndag den 27. september

Befæstningens Dag

1914-18-grupperne deltager igen i år med personel og udstyr på hhv. Vestvolden i Rødovre og Gladsaxeområdet.

Onsdag den 7. oktober

Anvisningssalg

De, der har meddelt mailadresser, får lister over det udbudte tilsendt pr. mail. Listen over effekter vil kunne ses på hjemmesiden 14 dage før.

Søndag den 25. oktober

Kastellets fødselsdag

Kastellet har åbent kl. 10:00-16:10. Program kommer senere, bl.a. optræder Sikringsstyrken 1914-18.

Foto: Finn Hillmose

Onsdag den 4. november

Aften om figurer v/ Hans Chr. Wolter og Ole Thureholm

Vi er nye og gamle medlemmer, der alle sætter stor fokus på figurerne - ud fra forskellige grader af erfaring. Derfor vil vi lære af hinanden inden for blandt andet fremstilling, lodning/limning samt bemalingsteknikker og "washing" med de forskellige malingstyper.

Medtag derfor gerne din egen fortælleglæde om den kreative tilgang og selvfølgelig det nødvendige udstyr for at forklare de fascinerende processer.

Lørdag den 5. december

Julemøde

Selskabets julemøde med årskonkurrence kl. 18.30 på Rødovregaard.

I år bliver der serveret flæskkesteg med rødkål og brunede kartofler samt dessert. Af hensyn til indkøb bedes deltagere senest den 21. november tilmelde sig hos: chakoten.kasserer@gmail.com.

Selskabets medlemmer opfordres til at invitere ægtefælle / samlever samt børn og børnebørn med til det populære arrangement.

Mellem kl. 17.30 og 18.30 er der indskrivning til konkurrencen. Kl. 19.15 starter mødet med præsidentens velkomst, hvorefter vi spiser, synger og julehygger og til sidst præmieoverrækkelse. Pris for deltagelse er 125 kr. for voksne og 50 kr. for børn under 15 år.

Årskonkurrencen 2020

1.-2. præmie uddeles i hver kategori

1. Legetøjsfigurer (alle størrelser)
2. Enkeltfigur op til 65 mm (runde - flade)
3. Rytterfigur op til 65 mm (runde - flade)
4. Enkeltfigur over 65mm (runde - flade)
5. Rytterfigur over 65 mm (runde - flade)
6. Figurer op til 30 mm (enkelt - krigsspilsfigurer)
7. Figurgrupper/vignetter (max. 4 figurer, alle størrelser, runde og flade)
8. Dioramaer og opstillinger
9. Fra det hjemlige skatkammer
10. Best of Show
11. Uden for konkurrencen (ingen præmier)

Figurkategorierne

Betingelserne for at deltage i figurkonkurrencerne er, at alle figurer i kategorierne 1 til 8 er bearbejdet af udstilleren. Det kan være modellering, transformering/konvertering og bemaling mv.

Fra det hjemlige skatkammer

Alt hvad der ikke falder ind under kategorierne 1 til 8 og 10 kan tilmeldes her. Det udstillede skal dog have militærhistorisk eller figurmæssig forbindelse. Det kan være tegninger, publikationer, memorabilia, ordner og medaljer o.l. Det udstillede skal være fra før 2005 og der skal være gjort en særlig indsats for at fremstille eller samle det udstillede.

Uden for konkurrence

For dem der har lyst til at udstille hvad som helst af figurmæssigt eller militærhistorisk tilsnit, men ikke ønsker at deltage i konkurrencen.

Chakoten

Dansk Militærhistorisk Selskab
Stiftet 1944

Protector
Hans Kongelige Højhed
Prins Joachim

Bestyrelse

Præsident

Hans Chr. Wolter
Violvej 36, 3500 Værløse
Tlf. 5338 9309
hwolter@gmail.com

Vicepræsident og anvisningssalg

Ole Thureholm
ole.thureholm@gmail.com

Kasserer, medlemsservice
og adresseændringer

Steen Jensen
Tlf. 2290 2856

chakoten.kasserer@gmail.com

Øvrige bestyrelsesmedlemmer

Simon Bering Papousek
Henrik Denman
Aleksander Haug

Selskabets hjemmeside
www.chakoten.dk

Facebook

Chakoten

- Dansk Militærhistorisk Selskab
<https://www.facebook.com/dkmhs/>

Tidsskriftet Chakoten

Tidsskriftet udkommer 4 gange
årligt og udgives af Dansk
Militærhistorisk Selskab

Redaktion

Ansvarshavende redaktør
Henrik Denman
Rørmosen 23, 2. tv.
4000 Roskilde
Tlf. 2294 1956
henrik.denman@mail.dk

Art Director

Billedbehandling
Finn Hillmose
hillmose@mail.dk

Abonnement

Når man melder sig ind i Selskabet,
er abonnement inkluderet.
Kontingent for 2020
er kr. 375,00

Bank reg. nr. 1551 konto 655-4873
CVR-nr. 31148448

Tryk

Rosendahls A/S
6715 Esbjerg N

CHAKOTEN
ISSN 0901-4799

Du kan læse
mødeprogrammet
for Dansk Militaria Forening
på Chakotens hjemmeside
www.chakoten.dk

DC-3'ere militære betydning

Af Henrik Denman

Ny bog

Royal Air Force kaldte en DC-3 for Dakota. De to fly til højre på billedet er fra 512 Squadron, der var med til at flyve ind over København den 5. maj 1945. Ill. fra bogen.

Indtil for nylig kunne man om sommeren få fornøjelsen at flyve med veteranflyet DC-3 fra Roskilde Lufthavn. Det er slut nu. Der er ikke råd til at vedligeholde det gamle fly fra 1944, og nu står det opmagasineret i en gammel træhangar i Københavns Lufthavn.

Selv om man som undertegnede (formentlig) ikke mere vil få mulighed for at sætte sig i det 20 personer fly og tage den betagende tur lavt hen over det centrale København og forstæder, rummer DC-3'eren så meget spændende historie, at der er rigeligt med materiale om flyet til en hel bog. Og det er netop, hvad flyhistorikeren Ole Steen Hansen har skrevet med "DC-3'eren fra Roskilde".

DC-flyet blev udviklet af Donald Douglas' flyfabrik, og flybetegnelsen er en forkortelse for Douglas Commercial. Versionen DC-3 kom i vores del af verden til at spille en væsentlig rolle som kommercielt fly, da de skandinaviske lande gik sammen efter krigen om at grundlægge SAS. Den del af flyets historie beskriver forfatteren grundigt, men flyet havde på flere måder også en stor betydning i militærhistorien – under Anden Verdenskrig og Den Kolde

Krig og herhjemme som en vigtig brik i opbygningen af det danske flyvevåben efter Besættelsen.

Forfatterens prioritering viser, at han vægter DC-3'ere's militære rolle højt, for omkring halvdelen af bogen er viet til flyets militærhistoriske opgaver. Anden Verdenskrig gav DC-3'eren dens helt store gennembrud. Under krigen producerede USA krigsmateriel i et stort omfang og højt tempo, herunder DC-3. Som fly til militærtransport fik det betegnelsen C-47, mens det i England blev kendt som Dakota.

Anden Verdenskrig

Det var på Østfronten, DC-3 først kom i kamp under Anden Verdenskrig – i skikkelse af sin russiske fætter Li-2. Flyet var i kamp fra de første desperate uger og måneder, med i de store slag og helt frem til, at en LI-2 fløj den underskrevne tyske kapitulaton hjem fra Berlin i 1945. LI-2 blev brugt flittigt under Slaget om Stalingrad i den kritiske fase, hvor næsten hele byen i slutningen af 1942 var blevet indtaget af tyske tropper.

I Vesteuropa gjorde C-47 det muligt at gennemføre de store luftlandeoperationer i forbindelse med D-dag i juni

1944, ved landgangen i Sydfrankrig i juli samme år, ved Arnhem under de vestallieredes mislykkede forsøg på at komme over Rhinen i september 1944 og igen, da det endelig lykkedes i marts 1945.

Flyet spillede også en rolle i de hektiske dage op til Befrielsen i maj 1945. I forbindelse med planlægningen af Slaget om Danmark blev der planlagt endnu en luftlandeoperation, udelukkende med faldskærmstroppe – og København var målet. Planen blev ikke gennemført, men 5. maj 1945 fløj Dakotaer fra Royal Air Force ind over København med general Dewing og de britiske faldskærmssoldater ombord.

Ole Steen Hansens bog fortælles kronologisk, men er samtidig delt ind i temaer, så de militærhistoriske afsnit fremstår klart. Den er spækket med flyhistorie og teknisk information og med en overflod af illustrationer, der vil fryde enhver flynørd og er fremlagt af en fortrinlig historisk fortæller.

**Ole Steen Hansen:
DC-3'eren fra Roskilde
– og alle de andre.
Forlaget Turbine.
376 sider. 349,95 kr.**